KOLOSSENZEN 1: 15 - 26

Scriptie Exegese Nieuwe Testament
door J.K.C.Kronenberg

Apeldoorn, juli 1980

INLEIDING

1. Auteurschap

De perikoop Kolossenzen 1,15vv. is wel genoemd "one of the most disputed Christological passages in all the Pauline Epistles" (1). Er is hier sprake van kosmologie, soteriologie, protologie en eschatologie (2).
Sommige exegeten willen deze verzen aan de apostel Paulus ontzeggen (3) en menen dat Paulus de voorstelling van de pre-existentie van Christus heeft overgenomen uit het hellenistisch Christendom (4). Anderen misbruiken deze perikoop zelfs als bewijsplaats, dat de brief aan de Kolossenzen in het geheel niet door Paulus geschreven kan zijn (5).

We zullen echter blijven vasthouden aan het auteurschap van de apostel Paulus als schrijver van de brief aan de Kolossenzen, al blijft het moeilijk om uit te maken of de hymne van vers 15-20 door Paulus zélf is gecomponeerd, dan wel of hij deze verzen van elders heeft overgenomen en in zijn brief - aangepast of geherinterpreteerd - heeft geïncorporeerd.
Door uit te gaan van het paulinisch auteurschap kunnen en mogen we Kolossenzen 1,15vv. exegetiseren vanuit het geheel van het Corpus Paulinum.

2. Omvang en opbouw

Algemeen wordt erkend - sinds het onderzoek van Norden en Lohmeyer (6) - dat de verzen 15-20 een hymnisch karakter dragen. Karakteristiek voor hymnische teksten zijn de participium-constructies en de opeenhoping van relatieve zinnen (7).
De aard en de omvang van deze hymne blijven omstreden. Tussen de verzen 20 en 21 ligt een duidelijke cesuur, maar waar begint eigenlijk deze hymne?
Norden meent, dat het begin ligt in vers 12 bij de woorden εὐχαριστοῦντες τῷ πατρι (8).
Volgens Lohmeyer moeten we de hymne laten beginnen met vers 13 (9). Dit gezien de relatieve aansluiting - ὃς ἐρρυσατο ἡμας - die kenmerkend is voor de hymne-stijl.

---

1) W.D. Davies, p. 150.
2) B. Reicke, πας, in: TDNT V, p. 896; R. Bultmann, S. 134.
3) Zo b.v. E. Käsemann, S. 39: "Gemeindehomologie"; J. Jervell, S. 209/225.
4) Zo b.v. W.G. Kümmel, S. 151. Vgl. H. Conzelmann, NTD, S. 183.
5) Zo b.v. R. Bultmann, S. 182; E.P. Sanders, p. 44; E. Lohse, Pauline Theology, p. 219f.
6) E. Norden, Agnostos Theos, Untersuchungen zur Formgeschichte religiöser Rede, Leipzig-Berlin 1913, Nachdruck Darmstadt 1956; E. Lohmeyer, Kommentar. Opmerkelijk is dat de 26ste uitgave van Novum Testamentum Graece, S. 524, slechts de verzen 15-18a als een hymnisch gedeelte weergeeft.
7) E. Käsemann, S. 38; H. Zimmermann, S. 208. Vgl. Fil. 2,6-11; 1 Tim. 3,16 en Hebr. 1,3; 5,7.
8) E. Norden, bij: G. Bouman, p. 40.
9) E. Lohmeyer, S. 41f. Vgl. J.E. Uitman, p. 23.

Voor Käsemann vormen de verzen 12-20 één geheel: een "Gemeinde-homologie", een "Bekenntnis". De verzen 12-14 zijn dan een liturgische inleiding, die aan de eigenlijke Christushymne voorafgaat (10).

De interne structuur is evenwel zo sterk, dat we de voorkeur geven om met onder anderen Martin, Jervell en Bouman (11) de verzen 15-20 als één geheel te beschouwen en de verzen 12-14 en 21-23 als omlijstende verzen van Paulus.
In de verzen 15-20 zijn twee parallelle strofen te onderscheiden: vers 15-18a en 18b-20 (12). Ondanks de onderlinge verschillen stemmen de beide strofen in vele woorden overeen en kunnen we spreken van parallellisme.
Beide strofen beginnen elk met een relatieve zin in het presens - ὃς ἐστιν - die een predikaat van Christus - εἰκων/ἀρχη - bevat, gevolgd door een bijstelling met πρωτοτοκος. Een causale zin in de aoristus, die dit predikaat fundeert, volgt.
Ook vinden we in beide strofen een opeenhoping van de preposities ἐν, δια en εἰς.
Jervell wijst nog op het feestelijke, wat we vinden in de woorden τα παντα ἐν τοις οὐρανοις και ἐπι της γης (vs. 16a) en τα ἐπι της γης εἰτε τα ἐν τοις οὐρανοις (vs. 20c) (13).
We kunnen ten slotte zeggen, dat de eerste strofe (vs. 15-18a) Christus en de schepping bezingt, terwijl de tweede strofe (vs. 18b-20) gaat over Christus, Zijn kerk en de verlossing.

3. Toevoegingen?

Vrij algemeen wordt aangenomen, dat de apostel Paulus - of zo men wil, de onbekende schrijver van de brief aan de Kolossenzen - een reeds bestaande hymne citeert (14).
Maar toch blijft het mogelijk, dat de apostel verklarende veranderingen en toevoegingen heeft aangebracht en ingelast.
Conzelmann en Lindemann (15) willen de woorden της ἐκκλησιας uit vers 18a en δια του αἱματος του σταυρου αὐτου uit vers 20b tussen haken zetten.
Ook Käsemann spreekt - zij het wat voorzichtiger, omdat deze toevoegingen niet door tekstvarianten worden gesteund - van glossen, die dan volgens hem het werk zijn van een christelijke redactie van een vóór-christelijke hymne (16). Deze interpreterende toevoegingen zouden het parallellisme tussen de onderlinge strofen storen (17).
Schweizer maakt het helemaal bont, door alles weg te laten wat geen parallel heeft in de andere strofe. Zo worden in vers 20 de woorden εἰρηνοποιησας ... οὐρανοις in zijn geheel aan een andere redactor toegeschreven (18).

---

10) E. Käsemann, S. 39 en 43; met een beroep op G. Bornkamm, die stelt dat het inleidende εὐχαριστουντες een term. technicus zou zijn voor "das hymnische Christusbekenntnis".
11) R.P. Martin, p. 197; J. Jervell, S. 199; G. Bouman, p. 42.
12) G. Bouman, p. 49, neemt nog een tussenstrofe aan, nl. vs. 17-18a. Evenzo E. Schweizer, Komm., S. 52/56 en N. Kehl, S. 42f.
13) J. Jervell, S. 211.
14) Zo b.v. H. Conzelmann/A. Lindemann, S. 112; R.P. Martin, p. 199; A. Wikenhauser/J. Schmid, S. 467.
15) H. Conzelmann/A. Lindemann, S. 112; Idem, Komm., S. 183.
16) E. Käsemann, S. 37-39.
17) Zie G. Bouman, p. 41, noot 117/118. Vgl. R. Deichgräber, S. 149.
18) E. Schweizer, Komm., vertaling op S. 52.

Misschien is de opmerking van Bouman wel terecht, als hij zegt, dat we niet vergeten moeten dat de hymne ook gezongen werd en dat we ons niet te veel moeten laten leiden door het visuele beeld van onze gedrukte tekst. "Bij een lied speelt de klank een veel grotere rol." (19).

4. Achtergrond of herkomst

Op allerlei manieren heeft men getracht de achtergrond of herkomst van de zgn. "kosmische" dimensies van Paulus' christologie in Kol. 1,15-20 duidelijk te maken. Is de herkomst van de hymne paulinisch of voor-paulinisch; christelijk of voor-christelijk; gnostisch, joods-hellenistisch of rabbijns? (20).
Gewezen wordt door sommigen op de bekende voorstellingen aangaande de "Wijsheid" in Spreuken 8:22 (21).
"Paulus zou in Kol. 1,15ev. de Messias Jezus met de stralenkrans der joodse wijsheids-figuur hebben bekleed." (22).
Anderen menen dat Paulus tevens gebruik heeft gemaakt van de zgn. anthropos-speculaties bij Philo en in de Hermetische literatuur (23).
Het meest radicale standpunt, volgens Ridderbos, wordt ingenomen door hen, "die in Kol. 1,15-20 een vóór-christelijke hymne zien, van gnostische afkomst, die onder enkele geringe wijzigingen en toevoegingen is overgenomen en op Christus is toegepast." (24).
Weer anderen menen dat deze overname slechts geldt van de verzen 15-18a. Aan deze eerste "gnostische" strofe zou een tweede, christelijke strofe (vs. 18b-20) zijn toegevoegd, "met de bedoeling aldus duidelijk te maken, dat "de eerste anthropos" (uit de gnosis) met Christus identiek is." (25).
Michel, om als laatste voorbeeld te noemen, meent dat Kol. 1,15-20 teruggaat op laat-joodse voorstellingen van Adam en de Messias als "gottebenbildlichen Stellvertretern Gottes" in de kosmos (26).
Mijns inziens heeft Ridderbos gelijk als hij de christushymne van Kol. 1,15-20 in verband brengt met Gen. 1,26vv. In de verzen 15vv. hebben we te doen met scheppingscategorieën en daarom ook met een duidelijke reflectie op Gen. 1 (27).

---

19) G. Bouman, p. 41.
20) Vgl. voor een weergave van de verschillende visies: H.N. Ridderbos, Paulus, p. 79vv.; Idem, Comm., p. 132-135; G. Bouman, p. 43; R.S. Barbour, p. 266f.; J.T. Sanders, p. 80ff.; W.D. Davies, p. 151f.; E. Käsemann, S. 39ff.
21) Zo b.v. W.D. Davies, p. 151f.; C.F.D. Moule, Comm., p. 59; E. Lohmeyer, S. 43; F.F. Bruce, p. 192. Volgens E. Käsemann, S. 41, geldt de kosmos bij Philo, Plutarchus en in de hermetische literatuur als "Erstling" en "Gotteseikon" en daarom als "Gottessohn" en δευτερος θεος. Vgl. H.N. Ridderbos, Comm., p. 133; M. Dibelius/H. Greeven, S. 9ff.; H. Kleinknecht, εἰκων, in: TDNT II, p. 389.
22) H.N. Ridderbos, Paulus, p. 79. Vgl. Idem, Comm., p. 134.
23) Zo b.v. F.-W. Eltester, bij J.T. Sanders, p. 80ff.; M. Dibelius/H. Greeven, S. 16.
24) H.N. Ridderbos, Paulus, p. 79v. Zo b.v. R. Bultmann, S. 134/502; W.G. Kümmel, S. 151; E. Käsemann, S. 39: "das übergeschichtliches und metaphysisches Drama des gnostischen (Urmensch-)Erlösers.".
25) H.N. Ridderbos, Paulus, p. 80. Zo b.v. J. Jervell, S. 209ff./225 en E. Schweizer, Die Kirche, S. 293f.
26) Vgl. J. Jervell, S. 218, noot 173: "Reine Spekulation".
27) H.N. Ridderbos, Paulus, p. 82. Vgl. J. Jervell, S. 200; G. Kittel, εἰκων, in: TDNT II, p. 395f.

"Wat in Kol. 1,15 plaatsvindt is dus dit, dat Paulus dezelfde "adamietische" categorieën (Beeld, Eerstgeborene), waarmee hij Christus' betekenis in de "eschatologie" beschrijft, óók toepast op zijn plaats in de "protologie"." (28).

5. Sitz im Leben

Ook wordt er verschillend gedacht over de zgn. "Sitz im Leben" van de hymne van Kolossenzen 1. Het lied kan bij verschillende gelegenheden gezongen zijn.
Enerzijds wordt gedacht aan een doopliturgie (29), terwijl anderzijds exegeten deze hymne een plaats willen geven bij de viering van het avondmaal (30).
Het is waarschijnlijk onmogelijk om de oorspronkelijke "Sitz im Leben" vast te stellen.

6. Aanleiding

De aanleiding tot het schrijven van deze brief aan de Kolossenzen was het optreden van dwaalleraars in de gemeente van Christus te Kolosse (31). Deze dwaalleer pretendeerde in de gemeente een bepaalde volmaaktheid (1,28; 2,10) en wijsheid (2,23) te brengen, die boven het geloof van de eenvoudige gemeenteleden uitging. Bovenal miskenden de dwaalleraars de hoge en onmiskenbare betekenis van Christus, de Zoon van God, voor heel de schepping en herschepping.
Tegenover deze dwaalleer verkondigt nu Paulus in zijn brief, de alomvattende en allesbeheersende Middelaar Jezus Christus, in Wie en door Wie de christenen te Kolosse gemeenschap met God kunnen hebben.
Christus Jezus wordt in de verzen 15-20 beleden als:
a) het (zichtbare) Beeld van de onzichtbare God:
   εἰκων του θεου του ἀορατου (15a);
b) de Eerstgeborene der ganse schepping:
   πρωτοτοκος πασης κτισεως (15b);
c) het Hoofd van het lichaam, de gemeente:
   ἡ κεφαλη του σωματος, της ἐκκλησιας (18a);
d) het Begin:
   ἀρχη (18b);
e) de Eerstgeborene uit de doden:
   πρωτοτοκος ἐκ των νεκρων (18c).

---

28) H.N. Ridderbos, Paulus, p. 83.
29) Zo b.v. R. Bultmann, S. 508; R.P. Martin, S. 199; E. Käsemann, S. 43ff./47; J. Jervell, S. 219.
30) Zo b.v. J. Jervell, S. 199f., noot 104a.
31) Vgl. b.v. G.E. Ladd, p. 546-550; W. Foerster, Die Irrlehrer, S. 71-80.

EXEGESE

13-14 De verzen 13 en 14 vormen een overgang naar de Christus-hymne van vers 15-20. In de verzen 13 en 14 valt op de wisseling van de tweede persoon (ἡμας in vs. 13) naar de eerste persoon (ἐχομεν in vs. 14).
Paulus weet zich met de gemeenteleden in Kolosse verenigd. Samen vormen ze het gemeenschappelijke voorwerp van de verlossing door Christus.
Reeds in deze verzen legt de apostel Paulus de grondslagen bloot van heel zijn boodschap aan de Kolossenzen:
"a. Christus heeft zijn gemeente van alle hen bedreigende geestelijke macht verlost;
b. de grond hiervoor ligt in de zondevergevende en -wegnemende verlossing door Christus." (1).
In de volgende verzen wordt dit tweeërlei aspect nu nader ontvouwd.

15 Vers 15 begint (2) met een relatieve aansluiting (3) in het presens: Welke is (het) Beeld van de onzienlijke God: ὸς ἑστιν εἰκων του θεου του ἀορατου (vgl. de parallelle strofe: ὸς ἑστιν ἀρχη (vs. 18b)).
Het pronomen ὸς (4) ziet op υἱος της ἀγαπης van vers 14 (5).
Hij, die de Zoon is van Gods liefde, is het die ons heeft verlost uit de macht der duisternis. In Hem hebben wij de verlossing, de vergeving der zonden (vs. 13 en 14).
Het is onmiskenbaar, dat met υἱος της ἀγαπης Christus is bedoeld. Hij, die de Zoon van God is, is ook Beeld van de onzienlijke God.

Sommige exegeten werpen de vraag op, of hier nu gedacht moet worden aan de Zoon in de staat der verhoging, óf in Zijn vleeswording, óf in Zijn pre-existentie. Het is echter onmogelijk om nu eens het Beeld Gods te zijn en dan weer niet. Terecht merkt Schlatter dan ook op: Die het is, is het steeds, "unwandelbar und wesenhaft" (6). De apostel Paulus maakt hier dan ook geen scheiding tussen de pre-existente Christus, de Christus incarnatus, en de verhoogde Christus.

Christus Jezus ontvangt in het eerste vers van deze hymne twee predikaten (7). Hij wordt door Paulus zowel εἰκων του θεου του ἀορατου als πρωτοτοκος πασης κτισεως genoemd. Opvallend is dat lidwoorden voor εἰκων en πρωτοτοκος ontbreken (8).

De uitdrukking εἰκων (του) θεου vinden we reeds in teksten als bijvoorbeeld Gen. 1,26v.; 5,3; 9,6 in de Septuagint als vertaling van het hebreeuwse צלם.
Ook in 1 Kor. 11,7 komt de uitdrukking εἰκων θεου voor (9).

---

1) H.N. Ridderbos, Comm., p. 131.
2) E. Schweizer, Komm., S. 46/56, vermoedt dat aan de relatieve zinnen een "Einführung" voorafging, "vermutlich ein Lobruf, der unter Umständen den Sohnes-Titel enthalten hat.".
3) Zie pag. 1, onder punt 2.
4) Vgl. F. Blass/A. Debrunner/F. Rehkopf, par. 293.
5) Zo Van Leeuwen, Komm., p. 161; H.N. Ridderbos, Comm., p. 135.
6) A. Schlatter, Theologie II, S. 256.
7) E. Lohse, Christologie, S. 160, spreekt over titels.
8) Vgl. F. Blass/A. Debrunner/F. Rehkopf, par. 254.
9) Vgl. 2 Kor. 3,18 en Kol. 3,10, die slechts het woord εἰκονα hebben.

In deze teksten wordt gesproken over de mens, die geschapen is, naar het beeld Gods (10).
Paulus kent in 2 Kor. 4,4 en hier in Kol. 1,15 het predikaat aan Christus toe (11). Hij is het beeld Gods "par excellence" (12). Onze conclusie is dan ook, dat Paulus teruggrijpt op Gen. 1,26v. en dat we in Kol. 1,15-20 met scheppingscategorieën te maken hebben (13). Vermeldenswaard is het artikel van Sanders, die meent dat de verzen 15 en 16 een compositie zijn van vier verschillende passages in de brieven aan de Romeinen en Korinthiërs (14).
Het woord εἰκων kunnen we vertalen met "beeld". Overdrachtelijk gebruikt krijgt het de betekenis van "afbeelding" of "evenbeeld" (15).
Terecht merkt Ridderbos op: "Wanneer Christus hier "het beeld van de onzichtbare God" genoemd wordt, vgl. 2 Kor. 4:4, moet hieronder geen afbeelding verstaan worden, maar de openbaring van God in zijn Zoon, het naar buiten treden en de uitstraling van zijn Wezen in Hem " (15a).
Christus, het (zichtbare) "Beeld", wijst heen naar de onzichtbare God, het "Origineel". In Hem is God tegenwoordig, present (16).
"Het beeld lijkt niet alleen op de werkelijkheid, het vertegenwoordigt het verbeelde." (17).
De verklaring van Smilde is dan ook te zwak: "Christus is beeld, d.w.z. afspiegeling van wat God voor ons is." (18).
Christus vertoont niet alleen het beeld Gods, Hij is Zelf God (Rom. 9,5; vgl. Kol. 2,3.9). Tussen het Beeld en het Wezen van de onzichtbare God is hier dan ook geen scheiding (19). In Christus aanschouwen wij God Zélf: "Wie Mij gezien heeft, heeft de Vader gezien.".
"In dit zichtbare beeld van Zichzelf laat de onzichtbare God zien hoe Hij is, leeft en werkt ... Alleen in Hem, in wat Hij spreekt, doet en is, heeft God Zich aan Zijn wereld geopenbaard." (20).
Enerzijds wordt dus Christus door zijn predikaat εἰκων van God onderscheiden, anderzijds als Drager van de goddelijke heerlijk-

---

10) Vgl. voor het gebruik van het woord εἰκων bij Philo: E. Schweizer, Komm., S. 57: voor het gebruik bij Plato en de hermetische literatuur: H. Kleinknecht, s.v., in: TDNT II, p. 389.
11) Vgl. ook Hebr. 1,3: ὃς ὢν ἀπαγασμα.
12) C.F.D. Moule, p. 62.
13) Zo H.N. Ridderbos, Paulus, p. 82. Vgl. G. Sevenster, p. 158, die zich voorzichtiger uitdrukt.
14) E.P. Sanders, p. 35: zie bijlage 2.
15) Zo W. Bauer, s.v., Sp. 440. Vgl. S. Otto, Bild, in: HTG I, S. 162; J. Jervell, S. 203; E. Käsemann, S. 41: "Abbild"; O. Flender, s.v., in: TBL I, S. 120: "Ebenbild".
16) Vgl. G. Kittel, s.v., in: TDNT II, p. 395; S. Otto, Bild, in: HTG I, S. 161f.; O. Flender, s.v., in: TBL I, S. 120.
17) G. Bouman, p. 45. Zo vertaalt E. Schweizer, Komm., S. 58 met ongeveer: "Repräsentant" of "Manifestation Gottes". Vgl. J.B. Lightfoot bij: J.E. Uitman, p. 27.
18) E. Smilde, Bmk 8, p. 265, noot 1.
19) J. Jervell, S. 167/202: μορφη is synoniem met εἰκων; de betekenis is niet vorm of gestalte, maar: wezen, pneuma.
20) F.J. Pop, p. 47. Vgl. J. Jervell, S. 220.
15a) H.N. Ridderbos, Comm., p. 135.

heid met God vereenzelvigd (21).
De apostel Paulus gebruikt voor Christus een kwalificatie, die ook de eerste Adam gold (22). Adam werd geschapen naar het beeld van God, maar door de zondeval is dit beeld-van-God-zijn bezoedeld. In Christus wordt het beeld-Gods-zijn in haar volle heerlijkheid nu openbaar.
Toch moeten we voorzichtig zijn om de paulinische onderscheiding van eerste en tweede Adam (1 Kor. 15,45vv.) hier zonder meer op Kol. 1,15 over te dragen (23).
Speculaties die verband leggen met de philonische logosleer of met de gnostische leer van een Urmensch Erlöser, wijzen we af (24).

Dat Paulus Christus het beeld van de onzichtbare God - ὁ θεος ὁ ἀορατος - noemt, betekent niet dat Gods onzichtbaarheid wordt opgeheven. Slechts in en door Christus kan God gekend worden.
De woorden ὁ θεος (ὁ) ἀορατος komen ook voor in 1 Tim. 1,17 (25). Ἀορατος betekent "wat niet gezien wordt", "onzichtbaar" (26). Ridderbos merkt op, dat de toevoeging ἀορατος niet negatief is bedoeld, "als zou God Zelf Zich aan de mens onttrekken en voor hem schuil gaan en als zou Christus God op een lager niveau vertegenwoordigen. Veeleer spreekt de aanduiding "de onzienlijke" positief van de goddelijke verhevenheid en majesteit, die als zodanig voor mensen-oog ontoegankelijk is, maar in Christus haar uitdrukking en openbaring vindt." (27).
Buiten Christus, het Beeld, kan de onzichtbare God niet gekend worden (28).
Met instemming geeft Uitman de visie van Lightfoot weer, dat het woord εἰκων met name twee begrippen uitdrukt: "*representatie* en *manifestatie*. Re-presentatie, ver-tegenwoordiging, afbeelding, copy. In Hem is de onzienlijke God, present, tegenwoordig. En: manifestatie. Hij openbaart als "beeld" (vgl. de russische *ikonen*) de onzichtbare God, in Hem is de onzienlijke God als met handen te grijpen (vgl. I Joh. 1:1 en Joh. 1:18)." (29).

Het tweede predikaat, dat de apostel Paulus de Zoon toekent, is dat van πρωτοτοκος πασης κτισεως. Christus Jezus, de Zoon van Gods liefde, welke het Beeld is van de onzichtbare God, is ook πρωτοτοκος, Eerstgeborene. Πρωτοτοκος kan twee betekenissen hebben: allereerst drukt het een volgorde in tijd uit: "temporal priority". De tweede betekenis geeft aan een rangorde, en dan wordt πρωτοτοκος comparativisch gebruikt: "sovereignty of position" (30).

---

21) H.N. Ridderbos, Paulus, p. 70. Vgl. S. Otto, Bild, in: HTG I, S. 162, volgens wie εἰκων zélfs identiek is met δοξα. Dit gaat m.i. te ver. In 1 Kor. 11,7 staan εἰκων en δοξα naast en na elkaar. Vgl. ook E. Käsemann, S. 41, die onder verwijzing naar dezelfde tekst en 1 Kor. 11,3 stelt, dat εἰκων synoniem gebruikt zou worden met κεφαλη (vs. 18).
22) H.N. Ridderbos, Paulus, p. 72.
23) Vgl. G. Kittel, s.v., in: TDNT II, p. 395.
24) Zie inleiding, pag. 3.
25) Vgl. Rom. 1,20: τα ἀορατα en Hebr. 11,27: ὁ ἀορατος.
26) W. Bauer, s.v., Sp. 156.
27) H.N. Ridderbos, Comm., p. 135.
28) Vgl. 2 Kor. 4,6; Joh. 1,1.18; 5,19; 12,45; 14,7.10; Fil. 2,6 en 1 Tim. 6,16.
29) J.E. Uitman, excurs, p. 27v.
30) G.E. Ladd, p. 418.

Als we de eerste betekenis, die van volgorde, in onze tekst aanhouden, dan verklaren we, dat Christus prioriteit heeft ten opzichte van de geschapen wereld: Hij was geboren vóór enig geschapen ding (31).
Als we de tweede betekenis, die van rangorde toepassen, dan is Christus Degene, die boven alle schepselen verheven is. "What is meant is the unique sepremacy of Christ over all creatures as the Mediator of their creation." (32).
Dibelius/Greeven vermoedt, dat πρωτοτοκος als predikaat van de Verlosser, een voorgeschiedenis heeft in de gnosis (33).
Volgens Philo is de Logos, de "Eerstgeborene" (34).
In de joods-rabbijnse literatuur wordt gewezen op Adam als de Eerstgeborene (35), terwijl ook de Tora "Erstling"/"Erstgeschaffene" kan worden genoemd (36).
Bruce meent, met verwijzing naar 1 Kor. 1,24, dat voor Paulus "Jesus Christ was the incarnate Wisdom of God" (37).

Veeleer is de achtergrond van het begrip πρωτοτοκος te vinden in het Oude Testament, waar de betekenis van rangorde op de voorgrond staat (38).
De "eerstgeborene" heeft eerder de betekenis van voorrang dan die van volgorde. De eerstgeborene, de oudste zoon, staat boven zijn broers. Hij is het toekomstige gezins- en familiehoofd en is de erfgenaam van de rechten van zijn vader. "Im übertragenen Sinn steht πρωτοτοκος, um das besondere Verhältnis zum Vater, vor allem zu Gott, zu bezeichnen (Ex. 4:22)." (39).
De voorkeur is dan ook te geven aan deze tweede betekenis, hoewel ook de mening van Moule te overwegen valt, die beide betekenissen met elkaar verbindt: Christus is "prior to and supreme over" de schepping (40).

Christus is de Eerstgeborene πασης κτισεως. Ἡ κτισις heeft de betekenis "de schepping" (41). Als zodanig kan κτισις het gescha-

---

31) Zo b.v. H.L. Strack/P. Billerbeck, III, S. 626: "dasz Christo die zeitliche Priorität vor allem Geschaffenen zusteht.".
32) W. Michaelis, s.v., in: TDNT VI, p. 879. Zo ook b.v. J. Jervell, S. 221/225: Christus is niet de eerste in een rij, "sondern der Einzigartige".
33) M. Dibelius/H. Greeven, S. 12/14: "Denn der Erstgeborene vor aller Kreatur ist der Urmensch, der Erstgeborene von den Toten aber der "erlöste Erlöser".".
34) Bij b.v. E. Schweizer, Komm., S. 59.
35) Bij b.v. H.L. Strack/P. Billerbeck, III, S. 256f./626. Vgl. ook W. Michaelis, s.v., in: TDNT VI, p. 876.
36) Bij b.v. H.L. Strack/P. Billerbeck, III, S. 626. Vgl. ook K.H. Bartels, s.v., in: TBL I, S. 280.
37) F.F. Bruce, p. 195. Vgl. C.F. Burney, p. 160f. en W.D. Davies, p. 151f., die beiden wijzen op Spreuken 8. Vgl. ook de kritiek van H.N. Ridderbos, Paulus, p. 137: "produkt van een spitsvondige exegese.".
38) Uit de lange rij van teksten noem ik slechts Ps. 89,28. Vgl. ook Rom. 8, 29; Hebr. 1,6; Openb. 1,5.
39) K.H. Bartels, s.v., in: TBL I, S. 280f. Hij gaat nog verder en meent dat πρωτοτοκος als "Würdeprädikat Jesu, ... die Einheit des Heilswillens und -handelns Gottes" uitdrukt.
40) C.F.D. Moule, p. 65. Vgl. ook b.v. W.D. Davies, p. 150ff.; E. Smilde, in: BmK 8, p. 265, aant. 2; J.B. Lightfoot, bij: J.E. Uitman, excurs, p. 27v.: "*prioriteit* tegenover heel de schepping en *souvereiniteit* over heel de schepping.".
41) H.A.W. Meyer, S. 30f., weerlegt terecht de sociniaanse onderscheiding van nieuwe, ethische schepping tegenover fysische schepping.

pene, het werk van de schepping of het schepsel aanduiden (42). Hoe is hier nu κτισις te vertalen? Hendriksen geeft twee mogelijkheden: Christus is Eerstgeborene ""of all creation" (cf. Rom. 8:22) or "of every creature" (cf. Rom. 8:39).". Omdat een lidwoord ontbreekt geeft hij de voorkeur aan de tweede mogelijkheid (43).
De genitief-verbinding πασης κτισεως is op twee manieren uit te leggen. Allereerst is te denken aan een genitivus partitivus. Christus wordt dan voorgesteld als de Eerstgeborene van al wat schepsel heet: Hij is Eerstgeborene *onder* alle schepselen. Een tweede mogelijkheid is die van een genitivus relationis (44) of comparativus. Deze genitivus drukt hier uit, ten opzichte waarvan Christus πρωτοτοκος is: Hij is Eerstgeborene *boven, over* alle schepsel (45).
Duidelijk staat ook hier weer de gedachte van rangorde op de voorgrond. Christus heeft de volstrekte heerschappij over alle schepselen. Hij was er ook vóór alles geschapen werd. Terecht merkt Van Leeuwen op: "Ten opzichte van al wat schepsel heet heeft de Zoon de rang en de waardigheid van een eerstgeborene." (46).
We nemen graag nogmaals de conclusie van Ridderbos over: "Wat in Kol. 1:15 plaatsvindt is dus dit, dat Paulus dezelfde "adamietische" categorieën (Beeld, Eerstgeborene), waarmee hij Christus' betekenis in de "eschatologie" beschrijft, óók toepast op zijn plaats in de "protologie"." (47).

16 In dit vers wordt nader uiteengezet waarom de Zoon het predikaat πρωτοτοκος πασης κτισεως toekomt. De bijzin met ὁτι geeft de motivering en de grond aan voor Christus' machtspositie boven alle schepsel: ὁτι ἐν αὐτῳ ἐκτισθη τα παντα.

De moeilijkheden beginnen al met de verklaring van het woordje ἐν, waarover veel onzekerheid en verschil van mening bestaat. Hoe moeten we ἐν opvatten?
Ridderbos geeft in zijn commentaar (48) vier mogelijkheden:
a) "ἐν heeft een *lokaal-idealistische* zin: Christus is dan naar analogie bijv. van de Logos bij Philo als samenvattend principe gedacht." (49);
b) "ἐν heeft een *lokaal-kosmische* zin. Christus is hier als een alomvattend kosmisch wezen gedacht, overeenkomstig de gnostische voorstelling van het heelal als een al-omvattend menselijk wezen." (50);

---

42) W. Bauer, s.v., Sp. 901f. Vgl. H.H. Esser, s.v., in: TBL II, S. 1075ff.
43) W. Hendriksen, p. 72, note 52. Vgl. H.N. Ridderbos, Comm., p. 138: "πασα κτισις, quantitatief; niet: heel de schepping, maar: alle schepsel.".
44) Zo b.v. J.A.C. van Leeuwen, Comm., p. 163.
45) Zo b.v. H.N. Ridderbos, Comm., p. 135.
46) J.A.C. van Leeuwen, K.V., p. 22.
47) H.N. Ridderbos, Paulus, p. 83.
48) H.N. Ridderbos, Comm., p. 139v.
49) Zo b.v. C.F.D. Moule, p. 65. Vgl. ook de opmerkelijke visie van H. Hegermann, bij: F.B. Craddock, p. 78f., die Jezus identificeert met "the myth of a pre-existent Schöpfungsmittler" en de uitdrukking ἐν αὐτῳ een draai geeft van 180°, door te vertalen: "the Son who is "in all things"".
50) Zo b.v. M. Dibelius/H. Greeven, S. 12f.

c) "ἐν heeft een *lokaal-comprehensieve* zin... De veelheid van al het geschapene wordt dan gedacht in Christus als een eenheid te zijn begrepen." (51);
d) Anderen willen ἐν αυτῳ "meer in *causale of instrumentale* zin verstaan en daarmee αὐτος dus als de grond of oorzaak zien." (52).

Ridderbos zelf geeft m.i. terecht de voorkeur aan de lokale betekenis zonder meer: "Wij vatten dan ἐν in die zin op, dat God de schepping in de gemeenschap en onder de beschikking van Christus heeft gesteld met het oog op het door God daarmee gestelde doel (vgl. Eph. 2:10)." (53). Christus is dus niet de eigenlijke Auteur of Middelaar (54) van de schepping, hoewel er wel een bepaalde relatie is tussen Hem en de schepping. Hij neemt in heel de schepping de eerste plaats in, "omdat God als volgens eerstgeboorterecht alle schepsel onder zijn berusting en zeggenschap heeft gesteld." (55).

Het ἐν αὐτῳ staat voorop en krijgt daardoor sterke nadruk. Misschien is dit te verklaren vanuit de aanleiding tot het schrijven van deze brief: de dwaalleer, die de gemeente van Kolosse was binnengedrongen. Tegenover deze dwaalleer stelt Paulus nu met nadruk ἐν αὐτῳ, dat onmiskenbaar slaat op Christus, de Zoon van Gods liefde, het Beeld van de onzichtbare God, de Eerstgeborene van alle schepsel.
Opvallend is dan ook de frequentie van de woorden αὐτος en πας. In de verzen 15-20 komt het woord αὐτος (56) twaalf keer voor, terwijl we acht maal het woord πας tellen.

De werkwoordsvorm ἐκτισθη is de aoristus passivus van het werkwoord κτιζειν, wat "scheppen" betekent (57).
De aoristus-vorm ziet op het feit van de schepping, dat in de geschiedenis heeft plaatsgevonden.

Het τα παντα (58) (plur.) wordt door Paulus in het vervolg van het vers nader aangegeven. Het zijn alle geschapen dingen, die zowel ἐν τοις οὐρανοις als ἐπι της γης (59) zijn, nader aangeduid als: τα ὁρατα και τα ἀορατα.

---

51) Zo b.v. A. Oepke, ἐν, in: TDNT II, p. 537ff.; F.F. Bruce, p. 197: Christus als de sfeer waarbinnen zich het werk der schepping voltrekt; P. Ewald, S. 321.
52) Zo b.v. F. Blass/A. Debrunner/F. Rehkopf, par. 219:1; J. Calvin, S. 293: "die Substanz oder die Grundlage aller Dinge."; H.M. van Nes, p. 103: in Hem is juist alles geschapen, "zoodat hij de grond is der schepping, waarin het heelal wortelt.".
53) H.N. Ridderbos, Comm., p. 140.
54) Zo b.v. G.E. Ladd, p. 419: "Christ is both the head over creation and the agent of creation.".
55) H.N. Ridderbos, Comm., p. 140.
56) Volgens G. Bouman, p. 47, noot 138, een kenmerk van de christelijke hymne, vgl. Fil. 2,9 en Hebr. 5,7-10.
57) W. Bauer, s.v., Sp. 900f.
58) De uitdrukking τα παντα komt bij Paulus verder voor in Rom. 11,36; 1 Kor. 8,6; 11,12; 12,6; 15,27-28; 2 Kor. 5,18; Fil. 3,8; Ef. 1,10-11.23; 4,10; E. Lohmeyer, S. 57, noot 4.
59) Tekstkritisch valt op te merken, dat enkele handschriften het lidwoord τα invoegen en als volgt lezen: τα παντα τα ἐν τοις οὐρανοις και τα ἐπι της γης. Deze invoeging staat erg zwak en moet als secundair worden beschouwd.

Terecht wijst Van Leeuwen erop, dat met τα παντα niet bedoeld wordt: alle dingen afzonderlijk, maar dat het gaat om de collectiviteit, het (heel-)al (vgl. vs. 17 en 1 Kor. 8,6) (60). Alle dingen, zowel in hemel als op aarde (61), m.a.w. alles wat tot het geschapene behoort en niets uitgezonderd, valt onder de heerschappij van de Zoon (62).

Paulus onderscheidt het geschapene enerzijds in τα ὁρατα en anderzijds in τα ἀορατα. De zienlijke dingen, τα ὁρατα, de met het oog waarneembare wereld en de onzienlijke, τα ἀορατα, die tot het gebied behoren dat niet met onze zintuiglijke kennis te bereiken valt: het hemelse, het eeuwige (vgl. 2 Kor. 4,18; Rom. 8,24). Opvallend is het chiasme (63):

ἐν τοις οὐρανοις - ἐπι της γης

τα ὁρατα - τα ἀορατα.

Waarschijnlijk speelde het begrip ἀορατος in de dwaalleer een rol. In vers 15 heeft Paulus de nadruk erop gelegd dat de onzichtbare God, ὁ θεος ὁ ἀορατος, zich representeert en manifesteert in de Zoon.

Hier in vers 16 worden in een reeks van appositities, de onzichtbare, hemelse dingen nader omschreven.
Het vier keer gebruikte εἰτε wil geen scheiding aangeven, maar geeft een opsomming aan (64).
Een soortgelijke opsomming vinden we in Ef. 1,21 (65). De namen duiden waarschijnlijk bepaalde klassen of rangen van engelen aan (66).
We hebben hier te maken met een typisch-joodse achtergrond (67). In de joodse leer over de engelen komen allerlei speculaties voor over de rang-orde der verschillende engelen-klassen. Bruce noemt vijf "classes of angel-princes", maar tegelijk waarschuwt hij terecht tegen de poging om "a fixed hierarchy" te reconstrueren (68).

Het woord θρονοι is een hapax en komt als zodanig in deze betekenis in het Nieuwe Testament niet verder voor (69).
"De naam wordt meestal in verband gebracht met de troon Gods: troongeesten, vgl. ook Openb. 4:6; 7:11." (70).
Calvijn denkt evenwel bij θρονοι niet aan een engelen-klasse, maar veeleer "dasz damit der himmlische Palast der Majestät

---

60) J.A.C. van Leeuwen, Komm., p. 163.
61) E. Smilde, in: BmK 8, p. 265, aant. 3, merkt terecht op: "In 'hemel' en 'aarde' treffen we de tweedeling van het heelal uit Gen. 1:1; 2:1 aan. Dit is dus een locale onderscheiding. Vgl. 1 Cor. 8:6; Hebr. 1:2.".
62) F. Mussner, S. 29-32, meent, dat de oorspronkelijke betekenis van "het Al" de kosmos is en dat hier de betekenis is toegespitst op de machten, die de kosmos regeren.
63) Vgl. F. Blass/A. Debrunner/F. Rehkopf, par. 477:2.
64) Vgl. F. Blass/A. Debrunner/F. Rehkopf, par. 447:3/par. 454:3.
65) In plaats van θρονοι: δυναμεως, terwijl ook de volgorde verschilt.
66) Vgl. O. Schmitz, TDNT III, s.v. θρονος, p. 160-167, m.n. p. 166f.
67) Vgl. H.L. Strack/P. Billerbeck, III, p. 581ff.
68) F.F. Bruce, p. 198. Zo ook b.v. G.E. Ladd, p. 402. Vgl. ook K. Staab, S. 79f., over de leer van de negen klassen engelen. W. Foerster, Die Irrlehrer, S. 75/78f., onderscheidt vier klassen van engelen met verschillende functies.
69) W. Bauer, s.v., Sp. 719f.: "Name einer Klasse überirdischer Wesen.".
70) H.N. Ridderbos, Comm., p. 141. Vgl. W. Hendriksen, p. 74.

Gottes bezeichnet wird." (71).
Dibelius, ten slotte, denkt aan "Gestirngeister, ..., die ihre Throne oder Häuser am Himmel haben." (72).

Het woord κυριοτης (73) wordt ook genoemd in Ef. 1,21 (vgl. 2 Petrus 2,10 en Judas 8).
De naam duidt op heerschappij: "Power or position as lord" (74).

Ἀρχαι (75) en ἐξουσιαι (76) komen ook voor in Kol. 2,10.15; Ef. 1,21; 3,10; Rom. 8,38; 1 Kor. 15,24 en Titus 3,1.
Het zijn aanduidingen van met macht beklede geesten (77).
Af te wijzen is de opvatting van Bouman, die evenals Foerster meent, dat de machten een soort van tussenwezens zijn, die door God zijn aangesteld om de natuurkrachten te besturen (78).

Dat het Paulus hier om engelen en machten gaat moge duidelijk zijn. Maar hoe deze "groepen" te onderscheiden zijn, zullen we, om niet in speculatie te vervallen, in het midden moeten laten. De bedoeling van de apostel wordt nog eens onderstreept door de woorden: τα παντα δι' αὐτου και εἰς αὐτου ἐκτισται. Ook engelen en machten zijn niets meer dan schepselen. Zij hebben geen oorspronkelijke of autonome macht. Zij blijven onder de heerschappij van de Zoon: "Ze bestaan alle in hun geschapenheid en afhankelijkheid van Jezus Christus." (79). Daarom is er voor de dwaalleer, om engelen te vereren geen plaats (Kol. 2,18) (80).

De werkwoordsvorm ἐκτισται is het perfectum passivum van κτιζειν. Het geeft het resultaat aan van het ἐκτισθη in het begin van dit vers. Ziet de aoristusvorm ἐκτισθη op de schepping-acte, het worden van de geschapen wereld; de perfectumvorm ἐκτισται stelt de wereld als geschapen voor.

Het δι'αὐτου is de aanduiding van een "blijvende relatie" (81) en niet die van een "tijdelijke accidenteele, niet-essentieele relatie" (82) van de Zoon tot de schepping.
Zoals God de Vader in de schepping eenmaal alle dingen onder de berusting van Christus heeft geplaatst (ἐν αὐτῳ), zo bestaan zij alle door Hem (δι' αὐτου), nl. als degene, door wie God alles in

---

71) J. Calvin, S. 293: "Schliesslich verstehen wir unter "Thronen" jenen Platz der seligen Unsterblichkeit, die jeder Veränderung entnommen ist. Ohne Zweifel bezeichnet Paulus mit den übrigen Namen Engel.".
72) M. Dibelius/H. Greeven, S. 13.
73) Vgl. W. Bauer, s.v., Sp. 911: "Die Träger der Herrschgewalt.".
74) W. Foerster, s.v., in: TDNT III, p. 1096f.
75) Vgl. G. Delling, s.v., in: TDNT I, p. 478-489, m.n. p. 482-484.
76) Vgl. W. Foerster, s.v., in: TDNT II, p. 562-574, m.n. p. 571-573.
77) "It is possible to distinguish between ἐξουσιαι and ἀρχαι, and to assign to them the different functions of two groups of powers." Zo W. Foerster, s.v. ἐξουσιαι, in: TDNT II, p. 573.
78) G. Bouman, p. 47; W. Foerster, s.v. ἐξουσιαι, in: TDNT II, p. 573. Vgl. ook E. Lohmeyer, S. 58.
79) J.E. Uitman, p. 29. Vgl. ook J. Calvin, S. 294, die hiervoor vier redenen weet te vermelden.
80) Vgl. b.v. A. Richardson, p. 212.
81) Zo b.v. H.N. Ridderbos, Comm., p. 142; L. Goppelt, S. 404. Vgl. G. Bouman, p. 48: "de afhankelijkheid van de Schepper is blijvend.".
82) Zo b.v. J.A.C. van Leeuwen, Komm., p. 163.

stand houdt en regeert (83).
Christus, de Zoon, heeft als πρωτοτοκος πασης κτισεως de heerschappij en de beschikking over alle dingen. Hij is het ook, die alles onderhoudt.
Christus is dus geen "scheppingsmiddelaar", door middel van wie (δια instrumenteel verstaan) alles geschapen is (84). Wel wordt heel de schepping door de Zoon in stand gehouden (vgl. 1,17). In Hem, aan wie alle macht gegeven werd (Matth. 28,18) vindt de schepping haar zin en einddoel.
Terecht zegt Delleman: "Vanaf het begin is alles onder de macht van Christus, alles bestaat door Hem, alles vindt zijn samenstemming en vereniging in Hem." (85).

Tekstkritisch valt nog te vermelden dat handschrift p46 voor de woorden τα παντα het woordje ὁτι leest.

17 Het και αὐτος staat hier met veel nadruk vooraan. Geen engelenmacht of enig ander geschapen wezen kan προ παντων worden genoemd. Alle nadruk valt op Christus, de Zoon, waarvan hier met andere woorden hetzelfde gezegd wordt als in vers 15b: πρωτοτοκος πασης κτισεως.
De apostel Paulus gaat evenwel een stapje verder, door hieraan toe te voegen: και τα παντα ἐν αὐτῳ συνεστηκεν. De Zoon is niet alleen vóór en bóven al het geschapene - immers προ παντων is evenals het πρωτοτοκος zowel temporeel (volgorde) als comparatievisch (rangorde) te verstaan (86) - maar alle schepselen (τα παντα) bestaan in Hem en ontvangen van Hem hun innerlijke samenhang (συνεστηκεν).

Συνεστηκεν is de 3e pers. sing. perf. act. ind. (intransitief gebruikt) van het werkwoord συνιστημι. Transitief kan het werkwoord de betekenissen hebben van "samenbrengen", "verenigen", "verzamelen". Voor het intransitief gebruik geeft Bauer drie mogelijkheden:
1) zusammenstehen mit, stehen bei:
2) zich zusammen setzen, bestehen;
3) seinen Bestand haben, existieren (87).
Hier zullen we vertalen met "zijn bestaan hebben", "existeren". De geschapen wereld is geen chaos, maar een kosmos, waarin orde, verband en wet is. Het bestaat als "systeem", als een geordend geheel, gefundeerd ἐν αὐτῳ (88).
De Zoon, die vóór alles is geschapen, is ook Heer, κυριος, óver de schepping. Hij houdt alles samen en draagt het door zijn kracht (vgl. Hebr. 1,2v.).

---

83) K. Staab, S. 79, wijst op de parallellie met Rom. 11,36, waar van God de Vader gezegd wordt: ὁτι ἐξ αὐτου και δι' αὐτου και εἰς αὐτον τα παντα. "Der Unterschied im ersten Glied ist beachtenswert: die Schöpfungswelt ist "aus" den Vater als ihrem Quell- und Urgrund; sie ist aber "im" Sohne als ihrem Prinzip und Zentralpunkt.".
84) Zo b.v. F.F. Bruce, p. 197/199; J.A.C. van Leeuwen, K.V., p. 22.
85) Th. Delleman, I, p. 95.
86) Zo b.v. F.F. Bruce, p. 200; H.N. Ridderbos, Comm., p. 142; M. Dibelius/H. Greeven, S. 14. Vgl. H.A.W. Meyer, S. 37, die slechts wil spreken van volgorde in tijd. Bij hem gaat het evenals in πρωτοτοκος om de pre-existentie van Christus. Evenzo J.A.C. van Leeuwen, Komm., p. 165.
87) W. Bauer, s.v., Sp. 1565. Vgl. W. Katsch, s.v., in: TDNT VII, p. 896-898.
88) Vgl. J.A.C. van Leeuwen, Komm., p. 165; W. Hendriksen, p. 75.

18 In beeldspraak (89) geeft de apostel Paulus in dit vers aan de nauwe en innige relatie welke er is tussen Christus, de Zoon, en zijn ἐκκλησια. De apostel gebruikt hiervoor het beeld van het hoofd (ἡ κεφαλη) en het lichaam (το σωμα) (90) en wil hiermee niet alleen de machtspositie over alle dingen (vgl. Ef. 1,22), inclusief de gemeente (vgl. Ef. 4,15; 5,23 en Kol. 2,19) aanduiden, maar ook de bijzondere gemeenschapsverhouding, welke er is tussen de (verheerlijkte) Christus en zijn ἐκκλησια (91).

Het και αὐτος ἐστιν sluit nauw aan bij het voorafgaande (92). Toch wordt er zakelijk een overgang gemaakt. Ging het in de voorafgaande verzen om de relatie tussen de Zoon en de schepping, in de verzen 18vv. tekent de apostel Christus' verhouding ten aanzien van de verlossing, de herschepping.

De Zoon wordt hier allereerst aangeduid als ἡ κεφαλη του σωματος (93).
Het woord κεφαλη betekent "hoofd" (94). Het hoofd-zijn wijst op een positie van meerderheid, heerschappij en zeggenschap (95). Hoofd-zijn wijst ook op een "*aanvangs-relatie*", die voor het voortbestaan bepalend is.
De gemeente is als lichaam onlosmakelijk verbonden aan haar Hoofd, Christus. Aan Hem heeft ze haar bestaan te danken. In Hem heeft ze haar oorsprong; ze is van Hem afhankelijk en aan Hem blijft zij onderworpen (96). Hendriksen wijst op de tweevoudige functie van Christus als het Hoofd van de kerk. Hij is haar "*Organic Head*" en haar "*Ruling Head*" (97).

Er bestaat nogal verschil van mening over de vraag, waar Paulus deze gedachte van het hoofd-lichaam aan zou hebben ontleend. De mogelijkheden zijn als volgt te onderscheiden (98).
Allereerst denkt men, dat de relatie hoofd-lichaam haar oorsprong of achtergrond zou hebben in de hellenistische wereld.
- Er zou verwantschap zijn met de stoïcijnse idee, dat de kosmos een "lichaam" is en "the divine mind either his 'head' or the

---

89) Zo b.v. Th. Delleman, I, p. 95; J.A.C. van Leeuwen, K.V., p. 23; C.F.D. Moule, p. 68. Terecht spreekt Ridderbos over twee metaforen. H.N. Ridderbos, Comm., p. 145; Idem, Paulus, p. 425v.: "De qualificatie "hoofd" heeft haar eigen zelfstandige betekenis, ongeacht of daarmee het overdrachtelijk spreken van een "lichaam" verbonden wordt.". Vgl. ook G.E. Ladd, p. 46: "This makes it clear that Paul does not completely identify Christ and his church.".
90) Vgl. Rom. 12,4v.; 1 Kor. 10,17; 12,12.27.
91) Vgl. H.N. Ridderbos, Comm., p. 142; Idem, Paulus, p. 85/422v.
92) Opvallend is de gelijke constructie in vers 17a en 18a.
93) Deze uitdrukking, als aanduiding voor de verhouding tussen Christus en zijn gemeente, is karakteristiek voor Paulus' brieven aan de Efeziërs en aan de Kolossenzen. Vrij algemeen wordt de nauwe relatie tussen beide brieven erkend. Vgl. b.v. het artikel van J. Coutts.
94) W. Bauer, s.v., Sp. 850f.; H. Schlier, s.v., in: TDNT III, p. 673-681, m.n. p. 679-681.
95) Zo H.N. Ridderbos, Paulus, p. 426. C.F.D. Moule, p. 68: "The Head is a common enough O.T. expression for 'the chief' or 'the leader', or 'the origin'.". Vgl. evenzo E. Smilde, in: BmK 8, p. 266, aant. 7.
96) H.N. Ridderbos, Paulus, p. 426v. Vgl. T. Brienen, Onderlinge dienst, Utrecht 1969, p. 18.
97) W. Hendriksen, p. 77. Vgl. J. Calvin, S. 295.
98) Zie voor een overzicht H.N. Ridderbos, Paulus, p. 428-432.

spirit which animated it." (99).
- Ook wordt wel gedacht aan verwantschap met de gnostische idee van de oermens-verlosser (100).

Een tweede groep van exegeten zoekt terecht de achtergrond van de relatie hoofd-lichaam in de joodse gedachtenwereld.
- Sommigen willen uitgaan van de voorstelling van Christus als de tweede Adam en van de daarmee gegeven representatie-gedachte. Paulus past dan adamietische categorieën op Christus toe (101).
- Anderen menen, dat deze voorstelling haar wortels heeft in de oud-testamentische gedachte van "corporate personality" (102). Zo wordt er verband gelegd met de betekenis van hoofd als stamvader of aanvoerders.
  "Op deze wijze zou het begrip "hoofd" terminologisch de gedachte van de personificatie en representatie van de velen-in-Eén tot uitdrukking brengen." (103).

Het is niet gemakkelijk een keuze te maken. Dat we de achtergrond in de hellenistische wereld zouden moeten zoeken, hangt ten nauwste samen met de opvatting, dat met σωμα oorspronkelijk de kosmos is bedoeld en dat de uitdrukking της ἐκκλησιας een latere, interpreterende toevoeging is.
De voorkeur is veeleer te geven aan de joodse, oud-testamentische achtergrond. We hebben dan hier opnieuw te doen met een "scheppings-categorie", "daar dit "hoofd-zijn" elders door Paulus op de mens (man) als Beeld-Gods wordt toegepast, 1 Kor. 11:3,7; Eph. 5:23." (104).
Toch zullen we voorzichtig moeten zijn, om hier niet te veel te parallelliseren tussen de eerste Adam en Christus als tweede Adam (vgl. 1 Kor. 15 en Rom. 5) (105).
Terecht merkt Ridderbos op, dat "het woord "lichaam" niet een onzichtbare, maar een zichtbare wijze van bestaan" aanduidt. Met het bestaan van het lichaam is tegelijkertijd ook "de verscheidenheid, de ruimte, het verschil van gaven, aanleg en opdracht gegeven.". In Christus, haar Hoofd, ligt haar eenheid besloten en is in Hem gegrond (106).

De woorden της ἐκκλησιας vormen een bijstelling bij το σωμα. De achtergrond van deze nadere explicatie moet wellicht weer gezocht worden in de polemiek tegen de kolossische dwaalleraars. Met σωμα wordt niet de kosmos, het heelal aangeduid, maar Paulus identificeert σωμα met ἐκκλησια, de gemeente van Christus (107).
Volgens het merendeel der exegeten behoort της ἐκκλησιας niet tot

---

99) Zo b.v. M. Dibelius/H. Greeven, S. 17; E. Lohse, Christusherrschaft, S. 204f.; E. Schweizer, Die Kirche, S. 296; Idem, Komm., S. 62.
100) Zo b.v. R. Bultmann, Theologie, S. 134; H. Conzelmann, NTD, S. 184; H. Schlier, s.v. κεφαλη, in: TDNT III, p. 680f. Vgl. voor kritiek: H.N. Ridderbos, Comm., p. 144.
101) Zo b.v. W.D. Davies, p. 57. Vgl. I.J. du Plessis, p. 22/125.
102) Zo b.v. F.F. Bruce, p. 203v. Vgl. E. Percy, Der Leib Christi, p. 18ff.; H.N. Ridderbos, Paulus, p. 33v./60vv./83; Th. Delleman, I, p. 96.
103) H.N. Ridderbos, Paulus, p. 430.
104) H.N. Ridderbos, Paulus, p. 85.
105) Vgl. F.F. Bruce, p. 203; E. Percy, Der Leib Christi, p. 18ff.; H.N. Ridderbos, Paulus, p. 431.
106) H.N. Ridderbos, Paulus, p. 440.
107) H.N. Ridderbos, p. 145, wijst op de zijns inziens opvallende volgorde: του σωματος, της ἐκκλησιας en niet omgekeerd. (Vgl. Ef. 1,23).

de (oorspronkelijke) hymne. Het zou een glosse, een later toegevoegd "interpretament" zijn.
Zetten we evenwel de woorden της ἐκκλησιας tussen haken, dan wordt met σωμα dus niet de kerk, maar het geheel van de schepping: de kosmos, aangeduid (108).
De voorstelling van ἐκκλησια als σωμα komt evenwel vaker voor in de brieven van Paulus (vgl. Kol. 1,24; Rom. 12,4.5; 1 Kor. 10, 16) (109).
Tekstkritisch is er ook geen grond om de woorden της ἐκκλησιας tussen haken te zetten of zelfs geheel te schrappen.
Volgens Pop betekent ἐκκλησια: "de door God geconvoceerde vergadering van het nieuwe, messiaanse volk, dat voor het Rijk bestemd is." (110). Allereerst wordt met ἡ ἐκκλησια hier aangeduid "the totality of all believers" (111), "die gesamte Christenheit" (112), "de universele kerk" (113). Terecht merkt Pop op, dat ἐκκλησια ook kan aangeven: elke lokale gemeente, die "*ten volle een verschijningsvorm*" is van de ene universele ekklesia" (114).
Het is de vraag of deze onderscheiding tussen wereldkerk en lokale gemeente hier reeds bij Paulus van belang is.
De genitivus της ἐκκλησιας is hier als een genitivus appositivus op te vatten (115) en niet als een genitivus epexegeticus (116).
Ten slotte stemmen we in met Van Leeuwen: "Christus het Hoofd der Kerk en de Kerk het lichaam van Christus zijn de keerzijde van eenzelfde gedachte, waarin de onverbrekelijke samenhang, het wezenlijke en onmisbaar levensverband tusschen de Kerk en Christus wordt uitgesproken, en de absolute beteekenis, die Hij heeft voor het leven der Kerk." (117).

Met vers 18b begint een nieuwe strofe.
Eenzelfde constructie met een relatieve zin als in vers 15a vinden we hier. Parallel met vers 15a wordt nu van de Zoon gezegd: ὃς ἐστιν ἀρχη, πρωτοτοκος ἐκ των νεκρων (118).

Ἀρχη (119), aldus Moule, "has a perplexing number of associations". Verwijst het naar Christus "supremacy in rank" of naar zijn "precedence in time" of naar zijn "creative initiative": in schepping of herschepping (120)?

---

108) Zo b.v. M. Dibelius/H. Greeven, S. 17; E. Lohse, Christusherrschaft, S. 205; H. Conzelmann, NTD, S. 184; Idem/A. Lindemann, S. 112. Vgl. G. Bouman, p. 49.
109) Zie H.N. Ridderbos, Paulus, par. 63.
110) F.J. Pop, s.v., p. 339.
111) G.E. Ladd, p. 537.
112) W.G. Kümmel, S. 188. Vgl. E. Lohmeyer, S. 62.
113) H.N. Ridderbos, Comm., p. 145.
114) F.J. Pop, s.v., p. 337. Vgl. G. Bouman, p. 50; Th. Delleman, I, p. 96; C.F.D. Moule, p. 69.
115) Vgl. F. Blass/A. Debrunner/F. Rehkopf, par. 167:2. Zo b.v. H.N. Ridderbos, Comm., p. 145; J.A.C. van Leeuwen, Komm., p. 166; J. Keulers, p. 19.
116) Dan zou de vertaling luiden: het hoofd van het lichaam der kerk.
117) J.A.C. van Leeuwen, Komm., p. 166.
118) Opvallend is dat de laatste (26ste) editie van Novum Testamentum Graece, S. 524, hier een overgang aangeeft van een poëtisch gedeelte (15-18a) naar een stuk in proza.
119) Vgl. W. Bauer, s.v., Sp. 221ff.
120) C.F.D. Moule, p. 69.

Met Ridderbos en Moule (121) is te zeggen, dat ἀρχη hier niet in verband staat met de (eerste) schepping (122), maar dat we ἀρχη hier moeten verbinden met het erop volgende πρωτοτοκος ἐκ των νεκρων (123).
Christus wordt hier door Paulus voorgesteld als ἀρχη, als het begin, nl. van de herschepping, door zijn opstanding uit de doden (124).

De woorden κεφαλη, ἀρχη en πρωτοτοκος staan hier in vers 18 op één lijn. De plaats die Christus in de kerk als Hoofd toekomt, heeft Hij als Begin van de herschepping, waarin Hij de Eerstgeborene uit de doden is (125).
We zullen dan ook ἀρχη moeten opvatten in de zin van: Baanbreker, Wegbereider, Inaugurator (126).
In dit Begin ligt het "onderpand voor de opstanding van hen, die bij Christus behooren" (127). De opstanding der gelovigen is door Hem gewaarborgd.

Zowel bij πρωτοτοκος als bij het werkwoord πρωτευειν zullen we vooral weer moeten denken aan rangorde. De woorden geven Christus' positie aan als Heerser in alomvattende zin. Deze positie wordt in de volgende finale bijzin nader omschreven: ἱνα γενηται ἐν πασιν αὐτος πρωτευων.

Het ἐν πασιν is in neutrale zin op te vatten: in ieder opzicht (128).
Een andere mogelijkheid zou kunnen zijn om ἐν πασιν te laten slaan op al het voorafgaande, vanaf vers 15 (129).

Het werkwoord πρωτευειν is een hapax in het Nieuwe Testament. In de Septuaginta komt het zelden voor (130). De betekenis is "de beheersende plaats innemen", "de eerste zijn in waardigheid en macht" (131).

Opvallend is het verschil in tijdsvorm. De presensvorm ἐστιν komt in de verzen 17-18a vier keer voor, terwijl in vers 18b de

---

121) H.N. Ridderbos, Comm., p. 145; C.F.D. Moule, p. 69.
122) Zo b.v. G. Delling, s.v., in: TDNT I, p. 484. Vgl. G. Sevenster, p. 274: "Christus als de grondslag, het principe, de oorsprong van de schepping."; A. Richardson, p. 162: "the principle of creation, not, of course as the first created thing.".
123) Sommige handschriften, waarvan p^{46} en B de belangrijkste zijn, lezen: ἡ ἀρχη; p^{46} en ℵ laten de praepositie ἐκ vallen. We zullen, ondanks de belangrijkheid van de handschriften, deze wijzigingen als secundaire tekstcorrecties hebben te zien.
124) Terecht merkt Lohse, Christusherrschaft, S. 207, op, dat de herschepping niet als een metafysisch drama, maar als een "geschichtliches Ereignis" verstaan moet worden.
125) Vgl. J.A.C. van Leeuwen, p. 167; J. Calvin, S. 295; J. Keulers, p. 19.
126) Vgl. H. Bietenhard, s.v., in: TBL I, S. 15-19, m.n. S. 17c; G. Delling, s.v., in: TDNT I. p. 479-489, m.n. p. 484.
127) G. Sevenster, p. 166, noot 1. Vgl. E. Smilde, in: BmK 8, p. 266, aant. 8.
128) Zo H.N. Ridderbos, Comm., p. 145; C.F.D. Moule, p. 69.
129) Zo b.v. J.A.C. van Leeuwen, p. 167: "d.w.z. zoowel in de ἐκκλησια als in de κτισις.".
130) Vgl. W. Michaelis, s.v., in: TDNT VI, p.
131) Zo H.N. Ridderbos, Comm., p. 145; J. Keulers, p. 19; W. Bauer, s.v., Sp. 1438: "der Erste sein, den ersten Platz einnehmen.".

aoristusvorm γενηται gebruikt wordt (132). De werkwoordsvorm γενηται is de conjunctivus aoristus van het werkwoord γινομαι, dat de betekenis heeft van "zum Dasein gelangen, werden, entstehen". Vaak worden vormen van het werkwoord γινομαι gebruikt in plaats van vormen van het werkwoord εἰμι (133).

Het woordje αὐτος krijgt extra nadruk. Alleen Hij, d.w.z. Christus, neemt in ieder opzicht de beheersende plaats in. Hij is door zijn opstanding uit de doden, het begin van de herschepping, in ieder opzicht de Eerste geworden.

19 In een causale zin (met ὀτι) geeft de apostel Paulus aan de grond, waarom Christus als Eerstgeborene der doden, de Eerste in ieder opzicht is geworden. Dit πρωτευειν komt Hem toe: ὀτι ἐν αὐτῳ εὐδοκησεν το πληρωμα κατοικησαι.
Mussner wijst op de innerlijke samenhang die er is tussen de opwekking van Christus en het verlenen van goddelijke volheid aan Hem: "der Erstgeborene von den *Toten* kommt in der Auferweckung durch Gott in den Besitz der *vollen gottlichen Lebensmacht* um dadurch nach göttlicher Absicht Allherscher werden zu können." (134).

Er bestaat verschil van mening onder de exegeten over wat het subject is van εὐδοκησεν (135).
Sommigen menen, dat als subject het παν το πληρωμα, als aanduiding van God Zélf, moet worden aangenomen (136).
Anderen veronderstellen terecht, dat we hier te doen hebben met een verzwegen subject, nl. ὁ θεος uit vers 15 of zelfs ὁ πατηρ uit vers 12 (137). Πληρωμα is dan geen aanduiding van God zelf, maar van de volheid, die naar Gods welbehagen in Christus woont. Aan deze laatste mogelijkheid is m.i. de voorkeur te geven, te meer, daar het participium εἰρηνοποιησας in vers 20 een participium masculinum is.
Evenwel is duidelijk de bedoeling, die de apostel Paulus met dit spreken heeft. Het gaat hem om de inwoning van Gods volheid in Christus (138).

Het παν το πληρωμα, de gehele of ganse volheid (139), ziet op de betekenis van Christus zowel ten opzichte van de schepping, als de herschepping (140). "Wat met zooveel nadruk wordt gezegd van de beteekenis juist van *Christus*, voor *alles* in schepping, en

---

132) Volgens H.N. Ridderbos, Comm., p. 145, duidt γενηται "de goddelijke intentie" aan.
133) W. Bauer, s.v., Sp. 313ff.
134) F. Mussner, S. 58.
135) Vgl. b.v. het artikel van H. Langkammer.
136) Zo b.v. E. Käsemann, S. 43; E. Schweizer, Komm., S. 65; H.N. Ridderbos, p. 146v. Vgl. ook de vertaling van het NBG: "Want het heeft de ganse volheid behaagd.".
137) Zo b.v. J. Calvin, S. 295; F.F. Bruce, p. 206, note 120; G. Schrenk, s.v. εὐδοκεω, in: TDNT II, p. 741; G. Delling, s.v. πληρωμα, in: TDNT VI, p. 303; H. Langkammer, S. 43; e.a. Vgl. de Statenvertaling: "Want het is *des Vaders* welbehagen geweest.".
138) Het ἐν αὐτῳ staat hier weer met nadruk vooraan.
139) Vgl. F. Blass/A. Debrunner/F. Rehkopf, par. 275:2.
140) Wellicht staat ook hier op de achtergrond de kolossische dwaalleer en speelde het woord πληρωμα in deze dwaalleer een bepaalde rol.

herschepping, sluit deze gevolgtrekking in: dan moet ook uit *Zijne* volheid *alles* verwacht, wat tot het heil nodig is en niet op andere wijze aanvulling of volkomenheid worden gezocht." (141).
Het woord πληρωμα kan worden vertaald met: "de volle inhoud", "de volheid", "de overvloed", "de totaliteit" (142).
Volgens Keulers is πληρωμα "de samenvatting der goddelijke eigenschappen" (143). Calvijn wil het woord volheid vullen met: de gerechtigheid, wijsheid, kracht en goedheid (144). Terecht merkt Delling op, dat het woord πληρωμα "suggests completeness" (145).
In Christus openbaart zich Gods liefde en macht. Christus, het Beeld van de onzichtbare God, manifesteert en representeert al wat God is (146). "Was bisher verheiszen war, ist jetzt erfüllte Wirklichkeit; der Ort, da Gott in Ewigkeit "wohnt", heiszt Christus." (147)
Af te wijzen is de visie van Sevenster, die meent dat de term πληρωμα afkomstig is uit de gnostieke theosofie, waarmee dan het geheel van de goddelijke krachten en machten wordt aangeduid (vgl. Ef. 4,10) (148).
Met evenveel recht kunnen we stellen, dat Paulus het woord πληρωμα kende vanuit het Oude Testament. Hier wordt reeds gesproken over God, die alles, hemel en aarde, vervult (Jer. 23,24) (149).

De werkwoordsvorm εὐδοκησεν is de aoristusvorm van εὐδοκειν. Bauer geeft als vertalingen: "für gut halten, einwilligen, beschlieszen, wollen" (150).

De aoristus infinitivus κατοικησαι (151) is te verstaan naar analogie van het inwonen van God in zijn tempel, onder zijn volk (vgl. Ps. 68,36 en Joh. 2,19). De volheid van God woont permanent (152) in haar geheelheid in Jezus en zij werkt "in Hem" en "door Hem".

20 Vers 20 zet de gedachtegang van vers 19 voort.
Het behaagde God door zo in Christus woning te maken, door Hem ook al het geschapene, zowel op de aarde als in de hemel, in de rechte verhoudingen terug te brengen.

De werkwoordsvorm ἀποκαταλλαξαι is de aoristus infinitivus van ἀποκαταλλασσειν. Dit werkwoord komt nauwelijks voor in het Corpus Paulinum: behalve in Kol. 1,22 en Ef. 2,16 ontbreekt het zelfs verder in het Nieuwe Testament (153).

---

141) J.A.C. van Leeuwen, Komm., p. 169.
142) W. Bauer, s.v., Sp. 1333f. Vgl. E. Schweizer, Komm., S. 66.
143) J. Keulers, p. 20. Vgl. evenzo E. Smilde, in: BmK 8, p. 266, aant. 10.
144) J. Calvin, S. 295. Vgl. evenzo F.F. Bruce, p. 207.
145) G. Delling, s.v., in: TDNT VI, p. 303.
146) Zo b.v. C.F.D. Moule, p. 70/169.
147) E. Lohmeyer, S. 65.
148) G. Sevenster, p. 147. Vgl. E. Schweizer, Die Kirche, S. 294; Idem, Komm., S. 66f., die de achtergrond zoekt bij Philo.
149) Vgl. ook b.v. Ps. 24,1; 50,12; 89,12; 96,11; 97,7.
150) W. Bauer, s.v., Sp. 631: "Die ganze Fülle beschlosz in ihm Wohnung zu nehmen.".
151) De voorgestelde conjectuur κατοικισαι is niet nodig. Vgl. G. Delling, s.v., in: TDNT VI, p. 303, note 46.
152) Vgl. F.D. Bruner, p. 241: "permanently (and not visit passingly or preliminarily) in the Son.".
153) A. Vögtle, S. 213, spreekt van een "crux".

Vrijwel algemeen wordt ἀποκαταλλάσσειν vertaald met "verzoenen". Toch verdient het de voorkeur om de betekenis ruimer te nemen, nl. "herstellen in de oorspronkelijke relatie", "in de rechte verhouding terugbrengen" (154). De betekenis verzoenen wordt zo niet uit-, maar ingesloten. Ook in het prefix ἀπο- ligt de gedachte van "terug"-brengen opgesloten.

Het καὶ δι' αὐτοῦ staat weer met nadruk vooraan. Het zegt niets nieuws, maar de apostel Paulus wil hiermee het voorafgaande nog een extra accent geven. Tegenover de dwaalleer, waarin engelen en geesten de rol van middelaars tussen God en mens vervulden, beklemtoont Paulus dat Christus de enige Middelaar is. Door Hem en door Hem alleen heeft het God behaagd al het geschapene te verzoenen (155).

Immers, het Subject, van Wie de verzoening uitgaat is steeds God. Bij Paulus is nooit Christus, maar altijd God "der Versöhnende" (156). "God nam het initiatief." (157) (vgl. b.v. Rom. 5,10; 2 Kor. 5,18v: καταλλάσσειν).
Verzoening veronderstelt dat er vijandschap bestaat, die opgeheven wordt door de bereidheid van de ene, de vertoornde zijde. Paulus zegt op niet mis te verstane wijze, dat Christus de mensen, de wereld met God heeft verzoend. "Gott hat also die Feindschaft begraben und Frieden gestiftet ... und zwar durch Christi Tod." (158)
Er zijn dus altijd minstens twee partijen, die met elkaar verzoend moeten worden.
Ewald (159) noemt vier antwoorden op de vraag, wie of wat door Christus met elkaar verzoend zijn:
1) de hemel met de aarde;
2) de aardse wezens met God, de hemelse met de mensen;
3) de gestorven vromen met de levende generatie;
4) de engelen en mensen, beiden met God.
De eerste twee mogelijkheden stuiten af op het εἴτε - εἴτε: het hemelse en aardse staan als objecten van de verzoening niet tegenover, maar naast elkaar (160). De derde opvatting is erg spitsvondig, maar vinden we nergens in de Bijbel.
De juiste exegese zal moeten zijn: dat al het geschapene, hetzij op de aarde, hetzij in de hemel, door het bloed van Christus' kruisoffer, met God worden verzoend. Verzoenen is dan op te vatten in de ruimere zin van het herstellen van de door de zondeval geschonden, rechte verhoudingen tot God (161).

---

154) Zo b.v. H.N. Ridderbos, Comm., p. 147; K. Staab. S. 82f.; J.A.C. van Leeuwen, Komm., p. 169.
155) Zie voor διὰ + genitivus: F. Blass/A. Debrunner/F. Rehkopf, par. 223.
156) Zo E. Schweizer, Komm., S. 68; L. Goppelt, S. 469. Vgl. G. Sevenster, p. 176: Nergens "blijkt de verzoening een verzoening van God te Zijn.". Het object van de verzoening zijn steeds de mensen.
157) E. Smilde, in: BmK 8, p. 266, aant. 13.
158) W.G. Kümmel, S. 182. Vgl. evenzo b.v. J. Calvin, S. 297; E. Lohmeyer, S. 66.
159) P. Ewald, S. 331.
160) Vgl. zo b.v. H.N. Ridderbos, Comm., p. 148; J.A.C. van Leeuwen, p. 169.
161) Vgl. de m.i. vreemde exegese van K. Staab, S. 83: "Er hat so die rechte Ordnung wiederhergestellt, die während der Zeit der Erniedrigung Jesu gestört war. Ursache war nicht eine Sünde der Engel, sondern letztlich die Sünde der Stammeltern, die Sühne forderte.".

De woorden εἰς αὐτον (162) kunnen zowel betrokken worden op God als op Christus. Het laatste is stellig het geval, gelet ook op de parallellie met vers 16 - al wordt de vertaling er niet gemakkelijker op.
Het gebruik van εἰς met de accusativus (163) duidt het einddoel aan van de verzoening: God heeft alles door (δια) Christus verzoend en zo is alles op Hem (εἰς αὐτον) als het einddoel gericht (164).
Met Van Leeuwen is dan ook te concluderen: "Door Christus is het Gods welbehagen geweest ἀποκαταλλαξαι τα παντα εἰς αὐτον: alle dingen in de rechte verhouding terug te brengen naar Hem, d.i. Christus heen, d.w.z. zóó dat zij tot Hem in betrekking staan." (165).

In de volgende versregel wordt deze daad der verzoening nogmaals verduidelijkt: εἰρηνοποιησας δια του αἱματος του σταυρου αὐτου. De werkwoordsvorm εἰρηνοποιησας is het participium aoristus van het werkwoord εἰρηνη-ποιειν. Dit werkwoord is een zgn. hapax legomenon in het Nieuwe Testament (166) en kan vertaald worden met "vrede maken", "vrede stichten" (167). De aoristusvorm "ziet op het historische feit van Christus' kruisdood, als grondleggende gebeurtenis voor deze vrede." (168).
De vrede is eens en voor altijd door het bloed van het kruis gesticht. Het kruis "ist Zeichen des besiegelten Friedens" (169). Vrede is, volgens Ridderbos, bij Paulus telkens het resultaat van de verzoening (170).
Het woord εἰρηνη geeft aan de toestand waarin God en mens op hun eigen normale plaats staan. "Waar vrede heerst, staan alle dingen op hun plaats en functioneren daar naar Gods bevel." (171)
Ridderbos verschuift m.i. die vrede te veel naar het eschaton, door te zeggen, dat vrede bij Paulus de aanduiding is van "de alomvattende eschatologische heilsgave, de *toestand* van sjaloom, die God weer tot onbeperkte heerschappij zal brengen." (172).
Hier krijgt m.i. εἰρηνηποιειν toch meer de betekenis van het nú reeds hersteld zijn van de verbroken relatie met God. Deze vredeverhouding met God is tot stand gekomen, doordat mensen, die vijanden van God waren, met Hem verzoend zijn door het bloed van het kruis(offer) van Christus, Zijn Zoon (vgl. Ef. 2,14-17; Rom. 5,1).

---

162) De lezing εἰς αὐτον, zoals Griesbach die voorstelt, wordt overgenomen door b.v. H.N. Ridderbos, Comm., p. 149: "met Zich te verzoenen.". Vgl. evenzo G. Bouman, p. 54.
163) Vgl. F. Blass/A. Debrunner/F. Rehkopf, par.
164) Vgl. W. Bauer, Sp. 183, s.v. αποκαλλασσω: "alles auf ihn zu versöhnen, d.h. das All soll zu eine Einheit verbonden werden, die ihr Ziel in Christus hat.". E. Lohmeyer, S. 60, meent dat de uitdrukking "door Hem en tot Hem" een hellenistische formule is.
165) J.A.C. van Leeuwen, Komm., p. 170. Vgl. Idem, K.V., p. 24v.
166) J. Coutts, p. 207, meent dat Paulus hier associërend denkt aan Ef. 2,15v.: ποιων εἰρηνην, και ἀποκαλλαξῃ ... δια του σταυρου.
167) W. Bauer, s.v., Sp. 451.
168) H.N. Ridderbos, Comm., p. 149.
169) E. Lohmeyer, S. 68.
170) H.N. Ridderbos, Paulus, p. 199.
171) F.J. Pop, s.v. vrede, p. 549.
172) H.N. Ridderbos, Paulus, p. 199. Vgl. Idem, Comm., p. 149.

De woorden δια του αἱματος του σταυρου worden door sommige exegeten als een storende toevoeging gezien, die het parallellisme van de hymne doorbreken (173).
Deze uitdrukking wil evenwel heenwijzen naar de plaats waar de verzoening is geschied. Het kruis is de weg waarlangs de verzoening tot stand is gekomen. Aan het kruis heeft Hij "de vijandschap gedood" (Ef. 2,16. Vgl. Kol. 2,14; Gal. 1,4; 3,13; 6,14).
De genitivus του σταυρου αὐτου is een genitivus qualitatis.
Het bloed, αἱμα, was het middel (δια + genitivus), waardoor verzoening werd bewerkt. Ook hier hebben we te maken met de oudtestamentische achtergrond, nl. de offerdienst.
Het bloed werd beschouwd als de drager van het leven: "Want de ziel van het vlees is in het bloed en Ik heb het u op het altaar gegeven om verzoening over uw zielen te doen, want het bloed bewerkt verzoening door middel van de ziel." (Lev. 17,11. Vgl. Hebr. 9,22).
Behm geeft een symbolische verklaring van offer en bloed: het is beeldspraak voor de overgave (174), maar dit is m.i. een miskenning van het werkelijke offerkarakter van de dood van Christus.
Met Bruce is te zeggen dat Christus' dood "was not only violent but sacrificial and redemptive, procurring the justification and reconciliation of the sinner." (175).
Het vergoten bloed is het onderpand en de prijs van onze verzoening met God (176).

Het tweede δι' αὐτου (177) neemt weer de hoofdgedachte op en verbindt εἰτε τα ἐπι της γης εἰτε τα ἐν τοις οὐρανοις (178) met ἀποκαταλλαξαι.
De verzoening omvat dus de gehele schepping. De vrede strekt zich uit over aarde en hemel (179) en is dus alomvattend (180).

21 In vers 21 is duidelijk een overgang te constateren. Allereerst een verandering in stijl: de hymnische stijl gaat over in de meer paraenetische stijl van het proza.
Ook is er inhoudelijk een overgang te merken. In de hymne ging het over Christus en zijn verhouding tot de schepping en de herschepping, nu richt de apostel Paulus zich weer heel direct tot de gelovigen van Kolosse.
Met Bouman (181) is te zeggen, dat het geheel het stempel draagt van een preek. Het zo juist gehoorde wordt nu op de gemeente toegepast (vgl. 2,13; Ef. 1,13; 2,1v.). Paulus' pastorale bewogenheid met de Kolossenzen komt duidelijk naar voren.

---

173) Zo b.v. H. Conzelmann/A. Lindemann, S. 112.
174) J. Behm, s.v. αἱμα, in: TDNT I, p. 172-176, m.n. 174f. Vgl. evenzo G. Bouman, p. 54: "Jezus voorzag dat Hem het lot van alle profeten beschoren zou zijn, wanneer Hij zijn zending volbrengen wilde. Desondanks bleef Hij trouw aan zijn opdracht. Daarin bestaat zijn 'offer'.".
175) F.F. Bruce, p. 208f.
176) Zo J. Calvin, S. 296.
177) Enkele belangrijke tekstgetuigen als B, D, F en G lezen het tweede δι' αὐτου niet. De lezing met δι' αὐτου zullen we moeten zien als de lectio difficilior.
178) Vgl. voor de disjunctieve conjunctie εἰτε ... εἰτε: F. Blass/A. Debrunner/F. Rehkopf, par. 446:3.
179) Vgl. voor de tweedeling van het heelal in hemel en aarde: vers 16.
180) Zo E. Schweizer, Komm., S. 68; H. Zimmermann, S. 25.
181) G. Bouman, p. 60. Zie R. Bultmann, S. 104.

Het και ὑμας (182) staat met extra veel nadruk aan het begin van de zin: Oók jullie, Kolossenzen, eertijds (ποτε) vervreemd en vijandig gezind, zijn het voorwerp van de verzoening in Christus.

Het ποτε staat tegenover het νυνι δε van vers 22.
Ποτε (183) geeft een onbepaalde tijdsduur aan in het verleden: eenmaal, eertijds en markeert de verandering die zich sindsdien (νυνι δε) heeft voltrokken. Het ποτε geeft de tijd aan dat de Kolossenzen nog heidenen waren. De toestand wordt door de apostel Paulus nu nader omschreven als een tijd waarin zij volkomen van God vervreemd waren en hun vijandige gezindheid toonden door hun boze werken (184).

De constructie met ὀντας ἀπηλλοτριωμενους (185) duidt niet alleen het eertijds als een toestand aan, maar legt ook de nadruk op het blijvende, op de duur van deze vroegere toestand.
Allereerst een toestand van vervreemding (ἀπηλλοτριωμενους) (186), een blijvend vér zijn van God, een verkeren buiten de gemeenschap met God en Zijn gemeente (vgl. Ef. 4,18; 2,12), "niet slechts vanwege onbekendheid, maar ook vanwege afkerigheid en onbekeerlijkheid." (vgl. 2,13; Ef. 2,1) (187).
Vervolgens wordt de vroegere situatie van de Kolossenzen nader omschreven als een toestand van vijandschap.
Het woord ἐχθρος (188) wordt gebruikt om aan te geven al wat vijandig is tegenover God en Christus (vgl. Luk. 19,27; Fil. 3,18: τους ἐχθρους του σταυρου του χριστου).
Met name krijgt het een toespitsing, als ἐχθρος gebruikt wordt om de relatie aan te geven tussen de mens van nature en God (vgl. Rom. 5,10; 11,28; Kol. 1,21; Jac. 4,4).
In deze laatste betekenis kan ἐχθρος zowel een passieve als een actieve zijde hebben (189). Hier in Kol. 1,21 ziet het op een vijandschap, die een persoonlijk en actief karakter draagt: nl. die voortvloeit uit een bepaalde gezindheid (διανοια) en die zich openbaart in de boze werken (οἱ ἐργοι οἱ πονηροι).
Ridderbos merkt hierbij op: "Gedoeld wordt op de onwil zich aan God te onderwerpen en het leven naar de begeerte van de oude mens, hetwelk is vijandschap tegen God." (vgl. Rom. 8,7) (190).
Een mogelijke vertaling van dit vers zou kunnen zijn: "Ook jullie, die eertijds vervreemd waart en vijandig gezind in de boze werken, ...".

---

182) Και + directe rede: "stilistisches Merkmal am Schlusse von Dankpsalmen". Zo E. Lohmeyer, S. 69. Vgl. Ef. 2,1vv.
183) W. Bauer, s.v., Sp. 1378f.: "irgendeinmal", "einstmals", "ehedem". Vgl. F. Blass/A. Debrunner/F. Rehkopf, par. 105.
184) E. Lohmeyer, S. 69, wijst op de oudtestamentische achtergrond van zowel vervreemding als vijandschap.
185) Vgl. voor deze zgn. conjugatio periphrastica: F. Blass/A. Debrunner/F. Rehkopf, par. 352.
186) Ἀπηλλοτριωμενους is het participium perfectum passivum van ἀπαλλοτριουν: "entfremden" τινα τινος. Zo W. Bauer, s.v., Sp. 159.
187) H.N. Ridderbos, Comm., p. 151.
188) Zie W. Foerster, s.v., in: TDNT II, p. 811-815, m.n. p. 813f. Vgl. W. Bauer, s.v., Sp. 655.
189) Vgl. b.v. G.E. Ladd, p. 406/453.
190) H.N. Ridderbos, Comm., p. 151.

Het woord διανοια wordt vrij algemeen vertaald met "gezindheid" (191). Evenals de uitdrukking ἐργα πονηρα komt het verder in het Corpus Paulinum niet voor.
De dativus τῃ διανοιᾳ is te beschouwen als een dativus van betrekking (192).
De praepositie ἐν geeft aan, waarin die vijandschap zich openbaarde, nl. in, te midden van de boze werken.
Gezindheid en boze werken zijn geen tegenstellingen. Eerder in de levensstijl van de mens komt de daaraan ten grondslag liggende gezindheid openbaar: een vijandige gezindheid. Terecht merkt Calvijn op, "dasz der Mensch völlig von Gott getrennt und sein Feind ist." (193).
Met de herhaling van het lidwoord in: τοις ἐργοις τοις πονηροις wil de apostel aangeven, dat het die bij zijn lezers bekende, ontegenzeggelijk boze werken zijn. Werken die πονηρος (194) zijn: ze openbaren de innerlijke haat en vijandschap jegens God.

22 Tegenover het ποτε van vers 21 staat "mit jubelndem Tone" het νυνι δε (195) van de met Christus ingegane eschatologische heilstijd (vgl. Rom. 3,21). Het "nu" gaat terug op de dag, waarop God het werk der verzoening in Hem volbracht, en het wijst heen naar de dag waarop God de verzoening door de paroesie van Christus voleinden zal (196).
De apostel Paulus verkondigt de gelovigen in Kolosse, dat zij, die eertijds vervreemd en vijandig gezind waren, nu in de rechte verhouding met God teruggebracht zijn. De situatie van vijandschap is opgeheven en is veranderd in een toestand van vrede door de verzoening in Christus (vgl. vers 20).

De lezing in het begin van dit vers plaatst de exegeten voor problemen. De drie belangrijkste lezingen, die tekstkritisch gezien mogelijk zijn, zijn:
1) ἀποκατηλλαξεν (3e pers.sing.ind.aor.act.): zo de meeste handschriften, als b.v. ℵ A C D^2 lat sy en de tekst van Novum Testamentum Graece (197).
   Het subject is dan "Hij" (Christus); het object: jullie (ὑμας) van vers 21. De vertaling luidt: "jullie ..., nu dan heeft Hij echter verzoend ...".
2) ἀποκατηλλαγητε (2e pers.plur.ind.aor.pass.): zo p46, B (198).
   Het subject moet in deze lezing zijn: jullie (ὑμας) van vers 21. De vertaling luidt dan: "jullie ..., nu zijn jullie echter verzoend geworden.".

---

191) Zie W. Bauer, s.v., Sp. 371. Vgl. F.F. Bruce, p. 211, note 141, die erop wijst dat zowel in het nieuwtestamentische Grieks als in de LXX διανοια overeenkomt met het oudtestamentische
192) Zie F. Blass/A. Debrunner/F. Rehkopf, par. 197. Vgl. J.A.C. van Leeuwen, Komm., p. 173: de dativus "geeft het gebied aan, waarop de vijandschap leeft.".
193) J. Calvin, S. 298.
194) Zie W. Bauer, s.v., Sp. 1370f.
195) Vgl. voor νυνι = νυν: F. Blass/A. Debrunner/F. Rehkopf, par. 64^4.
196) Zo E. Lohmeyer, S. 70.
197) Zo b.v. H.N. Ridderbos, Comm., p. 153; F.F. Bruce, p. 210, note 139; M. Dibelius/H. Greeven, S. 21.
198) Zo b.v. G. Bouman, p. 59, noot 185 en J.A.C. van Leeuwen, Komm., p. 172/ K.V., p. 25, die voor deze lezing kiezen, omdat het de "lectio difficilior" is.

3) ἀποκατηλλαγεντες (2e pers.plur.part.aor.pass.): Zo D* F G b; Irlat Ambst Spec en de lezing door Westcott en Hort. Subject is hier evenals in 2: jullie (ὑμας) van vers 21. De vertaling zou hier dan luiden: "jullie ..., maar die nu echter verzoend zijn geworden ...".

Aan de eerste lezing, nl. ἀποκατηλλαξεν, is m.i. de voorkeur te geven. Deze lezing wordt gevolgd door de meerderheid van de handschriften en is te beschouwen als de dominante lezing.
Terecht zegt m.i. Ridderbos, dat aldus ὑμας in één verband gebracht wordt met τα παντα in vers 20.
"Het lijden en de dood van Christus was een alles-omvattende daad van ἀπαλλαγη: de gemeente kan eruit leren, dat men het één (eigen verzoening) niet van het ander (onderwerping van het al) kan losmaken." (199).

De uitdrukking ἐν τῳ σωματι της σαρκος αὐτου is een hebraïsme (200). Of de apostel Paulus deze uitdrukking gekozen heeft in verband met de verachting van het stoffelijke en lichamelijke bij het heidendom en in verband met de door de dwaalleraars bepleite ascese (201), is moeilijk na te gaan.
Veeleer is met Schweizer (202) te letten op de dubbelzinnigheid, die meespeelt in het gebruik van het woord σωμα, dat Paulus enerzijds gebruikt als aanduiding van het gekruisigde lichaam van Christus, anderzijds als aanduiding van de gemeente (vs. 18a en 24).
De praepositie ἐν met dativus (ἐν τῳ σωματι) is eerder lokaal (203) dan instrumentaal (204) te verstaan, nl. als aanduiding voor de plaats van de dood en daarmee ook van de verzoening.
"In Christus' lichamelijk bestaan aan het kruis en in de dood had de verzoening plaats." (205)
De toevoeging της σαρκος kwalificeert το σωμα als het aardse, vergankelijke, tijdelijke lichaam van een mens (206).
Christus, de Zoon van Gods liefde, heeft onze menselijke natuur aangenomen en werd door zijn kruisdood niet alleen Middelaar, maar ook het middel van de verzoening. Ook hier is, evenals in het voorgaande gedeelte, te denken aan de gedachte van representatie. De gelovigen zijn in Christus' lichaam geïncorporeerd, ook toen Hij om hunnentwil aan het kruis zijn leven gaf (207).
De nadere bepaling δια του θανατου (208) zegt inhoudelijk het-

---

199) H.N. Ridderbos, Comm., p. 153. Vgl. E. Lohmeyer, S. 69; H. Conzelmann, NTD, S. 187; E. Schweizer, S. 153: "Darum wird hier "nicht beschrieben, was wir sind, sondern wozu wir gemacht sind".".
200) Zo b.v. F.F. Bruce, p. 212, note 145; W. Hendriksen, p. 84. Vgl. H.N. Ridderbos, Comm., p. 153.
201) Zo E. Smilde, in: BmK 8, p. 266, aant. 16; J.A.C. van Leeuwen, Komm., p. 174. Vgl. J. Keulers, p. 21.
202) E. Schweizer, S. 76. Vgl. evenzo W. Hendriksen, p. 84; C.F.D. Moule, p. 72.
203) Zo b.v. M. Dibelius/H. Greeven, S. 22; H.N. Ridderbos, Comm., p. 153.
204) Zo b.v. F.F. Bruce, p. 211, note 144.
205) H.N. Ridderbos, Comm., p. 153.
206) M. Dibelius/H. Greeven, S. 22; J. Calvin, S. 298f; H.N. Ridderbos, Comm., p. 153.
207) Vgl. voor deze zgn. σωμα χριστου-gedachte bij Paulus: E. Percy, S. 29/39/42. Vgl. evenzo G. Bouman, p. 60v.; H.N. Ridderbos, Comm., p. 152.
208) Sommige handschriften, als b.v. ℵ A en Irlat lezen nog αὐτου. Dit misschien om de parallellie met vers 20 sterker te doen uitkomen. Deze lezing is als secundair te beschouwen.

zelfde als δια του αἱματος του σταυρου αὐτου uit vers 20. Het δια + genitivus geeft ook hier het middel aan, waardoor de verzoening tot stand is gebracht, nl. de dood van Christus als zoendood (209).

De vorm παραστησαι is de infinitivus aoristus van het werkwoord παριστημαι, dat zowel transitief als intransitief gebruikt kan worden. Hier is m.i. de voorkeur te geven aan het transitieve gebruik, met Christus als het subject en ὑμας als object.
Bauer noemt in zijn woordenboek zes verschillende betekenissen (210), waarvan er drie met name in de commentaren terug te vinden zijn: 1) "herstellen, machen" (Ef. 5,27; 2 Tim. 2,15; Kol. 1,22); 2) als terminus technicus uit de offercultus: "darbringen" (Rom. 12,1); 3) als terminus technicus uit de rechtspraak: "vorfuhren" (2 Kor. 4,14).
Dat Paulus hier een technische term zou gebruikt hebben, is moeilijk na te gaan. Onmiskenbaar is, dat de woorden die volgen: ἁγιος, ἀμωμος en ἀνεγκλητος doen denken aan de offercultus en de rechtspraak. Maar het is m.i. te kort doen aan de "creatieve betekenis" (211) van het werkwoord παριστημαι, door het uitsluitend te willen zien als een term uit de offercultus (212) of het te omschrijven met b.v. "voor het gerecht doen verschijnen" (213). Onmiskenbaar zullen we hier te denken hebben aan de paroesie van Christus en het komende oordeel van God. Bruce pleit er dan ook voor om παραστησαι in toekomstige zin te nemen (214).

De aanduiding ἁγιους και ἀμωμους komt in het Corpus Paulinum ook voor in Ef. 1,4. Daar wordt het gebruikt om het als doel van uitverkiezing te omschrijven. Hier in Kol. 1,22 gebruikt Paulus drie naast elkaar staande objectiva om aan te geven het doel en het resultaat van de verzoening door Christus (vs. 20) (215).
- Ἁγιος (216) is van oorsprong een begrip uit de cultus. Het is de vertaling van het Hebreeuwse קדש. Het heeft de betekenis "heilig", "Godgewijd": afgezonderd van het profane en in Gods ruimte gesteld (217); rein, volkomen; zonder zonde.
  Pop merkt op dat als we de stam קדש weergeven met het woord "afzondering", we daarbij niet moeten denken "in de richting van: separated from, maar veel meer in de richting van: behorende tot een andere categorie.". Heiligheid is geen negatief, maar veeleer een positief begrip (218).
  Israël kende, volgens het Oude Testament, voorwerpen, personen of tijden, waarvan God gezegd heeft: "Die horen Mij toe en zijn bestemd voor mijn dienst." (219).

---

209) H.N. Ridderbos, Comm., p. 153, maakt hier onderscheid tussen Christus' dood als zoen-middel en verzoenings-middel. Ridderbos kiest voor verzoeningsmiddel: niet alleen de zonde als schuld ge-zoend, maar ook de macht der zonde als vijandschap gebroken.
210) Zo W. Bauer, s.v., Sp. 1244ff.
211) H.N. Ridderbos, Comm., p. 152v.
212) A. Richardson, p. 298; E. Lohmeyer, S. 71.
213) G. Bouman, p. 61, noot 193. Vgl. M. Dibelius/H. Greeven, S. 22.
214) Zo F.F. Bruce, p. 212, note 147. Vgl. H.N. Ridderbos, Comm., p. 153.
215) Zo b.v. A. Schlatter, S. 289; E. Smilde, in: BmK 8, p. 266, aant. 17.
216) W. Bauer, s.v., Sp. 17ff. Vgl. F.J. Pop, s.v., p. 288-295.
217) H.N. Ridderbos, Comm., p. 154, merkt hierbij op dat ἁγιος het tegenovergestelde is van "vervreemd". Zo ook b.v. J.E. Uitman, p. 39.
218) F.J. Pop, s.v., p. 288.
219) F.J. Pop, s.v., p. 289.

- Ἄμωμος (220) is eveneens een cultisch begrip. Het wordt gezegd van offerdieren (vgl. b.v. Num. 6,14; 19,2): onberispelijk; zonder enige fout, gebrek of smet. In Fil. 2,15 komen we deze uitdrukking eveneens tegen, als kwalificatie van de gelovigen als "kinderen Gods te midden van een ontaard en verkeerd geslacht": τεκνα θεου ἀμωμα.
- Ἀνεγκλητος (221) is een begrip uit de rechtspraak. Deze terminus technicus heeft als betekenis: vrij van aanklacht, zonder dat er een beschuldiging kan worden geuit; onberispelijk (vgl. 1 Kor. 1,8; 1 Tim. 3,10; Tit. 1,6v.).

Hij, die u heeft verzoend, zal u straks in de paroesie ἁγιος, ἀμωμος en ἀνεγκλητος (222) voor Hem (223) doen stellen.

23 Om te kunnen blijven delen in het werk der verzoening, stelt de apostel Paulus hier nu de volgende voorwaarde (224).
Zij, die in vers 22 heilig, onbesmet en onberispelijk werden genoemd, moeten ook ἐπιμενετε τῃ πιστει - τεθεμελιωμενοι - ἑδραιοι - μη μετανιουμενοι.

De praesensvorm ἐπιμενετε (225) legt de nadruk op de voortduur, de continuïteit van het blijven. Wellicht wordt dit nog versterkt door het voorvoegsel ἐπι-.
Terecht vertaalt mijns inziens Ridderbos dan ook met "volharden" (226). De gelovigen moeten volharden bij het geloof (τῃ πιστει). Waarschijnlijk hebben we hier weer te denken aan de dwaalleraars, waardoor de gelovigen te Kolosse in verwarring werden gebracht. De Kolossenzen dreigden te wankelen in hun geloof, en zich te laten afbrengen van de hoop (ἐλπις). Lohmeyer denkt hier aan een beeld uit de oorlog: "Wie der Legionär bei seinem Panier, so harrt der Gläubige bei dem Banner des Glaubens." (227).

Het volharden in het geloof wordt door drie bepalingen nader omschreven.
- τεθεμελιωμενοι: part.perf.pass. van het werkwoord θεμελιοειν, dat betekent: "iets van een fundament voorzien"; "bevestigen"; "grondvesten" (228). De gedachte van vastheid, stevigheid, staat hier op de voorgrond.
  Iets dat op zijn fundament is gezet, is dan ook:
- ἑδραιος. Dit heeft als betekenis: "vast", "bestendig" (230). Ridderbos wijst erop dat ἑδραιος komt van ἑδρα: zetel, basis, steunpunt. In 1 Kor. 7,37 wordt het gezegd van iemands καρδια ("gemoed": NBG); in 1 Kor. 15,58 van de broeders: "weest standvastig" (ἑδραιοι γινεσθε).

---

220) W. Bauer, s.v., Sp. 94f.
221) W. Bauer, s.v., Sp. 127.
222) Opvallend is de alliteratie in het Grieks.
223) Zie voor κατενωπιου + genitivus = voor: F. Blass/A. Debrunner/F. Rehkopf, par. 214,5.
224) De constructie εἰ γε met de indicativus vormt een conditionele zin (realis). Zie F. Blass/A. Debrunner/F. Rehkopf, par. 439/par. 372.
225) W. Bauer, s.v., Sp. 585f.
226) H.N. Ridderbos, Comm., p. 154.
227) E. Lohmeyer, S. 72.
228) W. Bauer, s.v., Sp. 703f. Vgl. voor de beeldspraak van het fundament: Rom. 15,20; 1 Kor. 3,11; Ef. 2,20; 2 Tim. 2,19; Openb. 21,14.
229) In navolging van F. Horn: J.E. Uitman, p. 40.
230) W. Bauer, s.v., Sp. 431.

Uitman denkt hierbij aan een kind, dat bij zijn moeder op schoot zit. "Dat z'n plekje, z'n plaatsje gevonden heeft" (229).

De Kolossenzen moeten enerzijds gefundeerd en standvastig blijven volharden in het geloof. Anderzijds vermaant de apostel hen ook:

- μη μετακινουμενοι άπο της έλπιδος του εύαγγελιου. Het werkwoord μετακινειν is hier in de mediale betekenis op te vatten: "van zijn plaats laten zetten; laten verplaatsen (231). Het voorvoegsel μετα- wijst op die verandering van plaats. De prepositie άπο + genitivus geeft aan, waarvan de Kolossenzen zich niet (μη) moeten laten afbrengen: ἡ ἐλπις, de hoop, nader bepaald: του εύαγγελιου, de hoop, "die uns durch das Evangelium aufleuchtet. Denn wo das Evangelium ist, da ist die Hoffnung auf das ewige Heil." (232). Wanneer de Kolossenzen zich van dat geloof en die hoop laten afbrengen, vervallen ze weer in de vroegere situatie van vervreemding en vijandschap (vs. 21) (233).

Misschien is de opmerking van Bruce wel terecht, dat het taalgebruik van de apostel suggereert, dat het eerste enthousiasme van de Kolossenzen bezig was uit te doven, "that they were in danger of shifting from the fixed ground of the Christian hope." (234).

In ἐλπις zijn - in het Nieuwe Testament - drie elementen te onderscheiden: 1) het vertrouwen; 2) de gespannen verwachting; 3) het geduldige, rustige wachten.
Verder is te zeggen dat ἐλπις: a) christologisch is gefundeerd: ze vindt haar grond en oorsprong in het verlossend werk van Christus; b) een pneumatologisch karakter draagt: het is de gave van de Vader (2 Thess. 2,16) door de Heilige Geest; c) een eschatologische betekenisspits heeft: ze richt zich op de paroesie, de wederkomst van Christus (235).
Πιστις komt samen voor met ἐλπις in de "definitie" van het geloof, zoals die gegeven is in Hebreeën 11,1: "Het geloof nu is de zekerheid der dingen, die men hoopt, en het bewijs der dingen, die men niet ziet.".
Object en fundament van de ἐλπις is steeds Christus. In Hem ligt de grond en de zekerheid van de hoop: de ἐλπις waarvan het evangelie - το εύαγγελιον (236) - spreekt en die door het evangelie gewerkt en versterkt wordt (237).

---

229) Zie pag. 27.
231) Vgl. W. Bauer, s.v., Sp. 1010f.: "ohne sich von der Hoffnung zu entfernen.". Het werkwoord μετακινειν is een hapax legomenon in het Nieuwe Testament.
232) J. Calvin, S. 301.
233) Vermeldenswaard is de theorie van G. Bouman, p. 62, die veronderstelt dat deze brief geschreven is rond het jaar 62. In het jaar 60-61 werden de steden in de Lycus-vallei, waaronder ook Kolosse, zwaar getroffen door aardschokken. Het gebruik van de woorden τεθεμελιωμενος, ἑδραιος en μετακινουμενος zou dan op de Kolossenzen een diepe indruk hebben gemaakt.
234) F.F. Bruce, p. 213.
235) Zie R. Bultmann, s.v., in: TDNT II, m.n. pag. 530-533; E. Hoffmann, s.v., in: TBL I, m.n. S. 724-726.
236) W. Bauer, Sp. 628ff.
237) του εύαγγελιου als genitivus appositivus. Zo H.N. Ridderbos, Comm., p. 155.

Bij εὐαγγελιον zullen we natuurlijk niet hebben te denken aan één der vier evangeliën. Εὐαγγελιον is hier op te vatten in de neutrale betekenis: de goede, blijde boodschap van de door Christus verworven verlossing en verzoening.
Dit evangelie hadden ook de Kolossenzen gehoord: οὐ ἠκουσατε. Het was hen verkondigd door Epaphras (1,7; vgl. 4,12), waarop zij zich hebben bekeerd.

De bijstelling του κηρυχθεντος ἐν παση κτισει τῃ ὑπο τον οὐρανον, wijst de lezers op de eenheid van het evangelie (238), de katholiciteit of de universaliteit van de verkondiging.
Κηρυχθεντος is het part.pass. van κηρυσσειν: bekendmaken door een heraut; luid verkondigen (239). Dat evangelie is geproclameerd ἐν παση κτισει (240). We hebben hierbij niet te denken aan de gehele schepping, het heelal, maar onder ἐν παση κτισει zullen we hebben te verstaan de mensheid: ieder schepsel (241).
Moule merkt hierbij op: "not necessarily to reach every individual with the Good News, but to let it be heard in all the great centres of the Empire." (vgl. Rom. 15,19-23) (242).
Opvallend is dat hier, vergeleken met vers 16 en 20, slechts in het enkelvoud en slechts alléén gesproken wordt van ὁ οὐρανος.

In een tweede bijstelling bij εὐαγγελιον wijst de apostel Paulus op zichzelf: ὁς ἐγενομην ἐγω Παυλος διακονος. "Paulus' apostelzijn is diaken-zijn, is *dienst* aan de Boodschap." (243).
De uitdrukking ἐγω Παυλος komt verder nergens in zijn brieven voor. Bouman meent, dat het 'ik' erop wijst, dat na dit vers de eigenlijke brief gaat beginnen (244).
Veeleer is de overgang van de 1e persoon pluralis naar de 1e persoon singularis te zien vanuit de pastorale inslag van Paulus. Na de hymne van vers 15-20 en de toespitsing daarvan op de gelovigen in Kolosse, komt Paulus nu toe aan een stuk paranese: een stuk pastorale zorg.
Vers 23 vormt als het ware een overgang naar de volgende verzen. In deze woorden klinkt door de bescheidenheid van Paulus: hij is slechts een dienaar - διακονος hier in de neutrale, algemene betekenis gebruikt - van het evangelie.

Sommige handschriften vervangen διακονος door:
a) κηρυξ και ἀποστολος - heraut en apostel -: zo ℵ* Pm;
b) κηρυξ και ἀποστολος και διακονος: zo A sy^{hmg} sa^{ms};
c) διακονος και ἀποστολος: zo 81 Vg^{ms}.
Al deze lezingen moeten we als secundair beschouwen: het zijn vervangingen of aanvullingen, die wellicht meer dan Paulus zelf - die slechts met het woord διακονος: dienaar zijn taak aangeeft - zijn belangrijkheid voor het Christendom en zijn gezaghebbendheid

---

238) Zo b.v. J.A.C. van Leeuwen, Komm., p. 176.
239) W. Bauer, s.v., Sp. 852f.
240) Sommige handschriften lezen: ἐν παση τῃ κτισει; evenwel is deze lezing als secundair te beschouwen.
241) Vgl. F. Blass/A. Debrunner/F. Rehkopf, par. 275,3. Zo E. Schweizer, Komm., S. 78; H.N. Ridderbos, Comm., p. 155. E. Lohmeyer, S. 73, noot 2, wijst in een uitvoerig overzicht op de oudtestamentische achtergrond van deze uitdrukking. Evenzo: A. Schlatter, S. 264.
242) C.F.D. Moule, p. 73.
243) J.E. Uitman, p. 41. Vgl. evenzo F.F. Bruce, p. 213.
244) G. Bouman, p. 62. Vgl. hiertegen de indeling bij D. Guthrie, p. 559f.

willen aantonen (245).

Het gebruik van ἐγενομην, de indicativus aoristus van γινομαι: worden, ziet misschien op de genade, die Paulus ten deel is gevallen toen hij op weg was naar Damaskus en de Here hem tot zijn apostelschap riep en hem de bediening van het evangelie toevertrouwde (vs. 25).

24-29 De verzen 24-29 vormen een nadere uitwerking van het ἐγω Παυλος διακονος van vers 23.
Paulus schrijft in deze verzen over zijn διακονια als apostel en waarin dit dienen bestaat.
Dit dienen is een dienen ἐν τοις παθημασιν (vs. 24) en het is met name een πληρωσαι τον λογον του θεου (vs. 25).
De bedoeling van deze "apostolaats-pericoop" is waarschijnlijk om de Kolossenzen te vermanen om zich te houden aan het hun verkondigde evangelie en zich te laten blijven leiden door de geautoriseerde en wettige dienaren van dat evangelie (246).

24 Vers 24 vormt geen gemakkelijk vers. Het is een crux interpretum. Met name de woorden ἀνταναπληρω τα ὑστερηματα των θλιψεων του χριστου stellen de exegeten voor grote moeilijkheden (247).

Met nadruk begint de apostel dit vers met νυν (248). Het geeft het heden aan van de omstandigheden waarin de apostel zich bevindt als hij deze brief schrijft.
De prepositie ἐν is op twee manieren te vertalen. De Statenvertaling geeft als volgt weer: "die mij nu verblijd <u>in</u> mijn lijden voor u.". Paulus geeft dan aan de omstandigheden waarin hij zich bevindt. De vertaling van het NBG geeft een andere mogelijkheid: "Thans verblijd ik mij <u>over</u> hetgeen ik om uwentwil lijd.". Paulus geeft hier dan het object aan waar hij zich over verblijdt: nl. over het lijden dat hij om wille van de Kolossenzen moet ondergaan. Aan de eerste vertaling is waarschijnlijk de voorkeur te geven, alhoewel ook de exegese van Ridderbos aanspreekt, die beide met elkaar verbindt (249).

De meervoudsvorm παθημασιν zal gezien moeten worden als een intensivus. Het geeft dan de "veelvuldigheid" van het lijden aan, dat Paulus nu ondergaat.
Dit lijden is een lijden ὑπερ ὑμων. We zullen hierbij niet kunnen denken aan een lijden "over" de Kolossenzen, want hoe zou Paulus zich hierover kunnen verblijden. Te denken is evenwel aan een lij-

---

245) G. Bouman, p. 63, noot 199, merkt op: "Toen 'diaken' een kerkelijke rang was geworden, was deze titel voor Paulus te laag.".
246) Vgl. H.N. Ridderbos, Comm., p. 156.
247) Zie voor een overzicht van de moeilijkheden het artikel van R. Yates, A note on Colossians 1:24. R. Bultmann, S. 303, noot 1, denkt dat dit vers geschreven is door een leerling van de apostel.
248) Sommige exegeten menen dat de zin met ὁς moet beginnen. Dit op grond van enkele tekstgetuigen. Zo b.v. J.A.C. van Leeuwen, Komm., p. 177; C.F.D. Moule, p. 74; E. Lohmeyer. In het tekstkritisch apparaat van Novum Testamentum Graece (ed. 25 en 26) wordt hieraan voorbijgegaan. Met G. Bouman, p. 63, noot 200, is deze lezing waarschijnlijk als dittografie te verklaren.
249) H.N. Ridderbos, Comm., p. 157.

den "voor", "ten behoeve van" (250). Met ὑμων worden dan weer heel concreet de lezers bedoeld. Mussner verbindt terecht het ὑπερ ὑμων met het ὑπερ του σωματου αὐτου verderop in dit vers (vgl. Ef. 3,13). "Pls leidet nicht (nur) für den "historische" Jesus ... sondern für seinen "Leib", die Kirche." (251).

Dat Paulus' dienst in de vervulling van zijn apostelschap ook in lijden heeft bestaan, vinden we bijvoorbeeld ook in 1 Kor. 4,9-13; 2 Kor. 6,3-10 en 2 Kor. 11,23-29.
Sommige handschriften lezen ἐν τοις παθημασιν μου (252).
Met deze aanvulling wil men waarschijnlijk aangeven, dat hier nu niet het verzoenend lijden van Christus wordt bedoeld, maar dat de apostel hier spreekt over "mijn lijden". Met dit lijden van Paulus doelt hij op zijn gevangenschap zoals ook blijkt uit 4,10 en 18 (vgl. ook Ef. 3,1; 4,1; Fil. 1,7; Filemon 1-13).
Paulus' dienen bestaat nú niet meer alleen uit het persoonlijk verkondigen van het evangelie, maar ook in lijden in gevangenschap (253).

Het voegwoord και kan hier zowel nevenschikkend bedoeld zijn als een explicatieve functie hebben.
Het werkwoord ἀνταναπληρουν is weer een hapax legomenon; zowel in de LXX als in het Nieuwe Testament komt dit compositum verder niet voor. Als betekenis geeft het woordenboek van Bauer: "etwas in Stellvertretung ausfüllen" (254). Het prefix ανα- geeft aan het niet samengestelde werkwoord πληρουν : vullen, volmaken, extra nadruk. Het ἀνα- geeft aan, dat het volmaken "totaal", "geheel", "compleet" is. Het tweede prefix ἀντι- geeft aan: "in de plaats van", "van ... wege".
Ridderbos wil het omschrijven met: "hetgeen van andere zijde ter vervanging, aanvulling wordt bijgedragen". Onder verwijzing naar Kremer meent hij, dat het ἀντι- in ἀνταναπληρουν wijst op het ontbrekende - τα ὑστερηματα -, dat door iets anders vervangen wordt en dat dus in de plaats van iets treedt (255).
De gedachte van plaatsvervanging staat dus bij Bauer en Ridderbos op de voorgrond.
Van Leeuwen wil evenwel het ἀντι- weergeven met "op mijn beurt", "evenals" (256).

Wat Paulus nu aanvult wordt weergegeven met de woorden: τα ὑστερηματα των θλιψεων του χριστου.
Τα ὑστερηματα vertalen we met "het ontbrekende" (plur.) (257).
Zo vertaalt ook het NBG: "en vul ik ... aan wat ontbreekt ...".
Uitman volgt evenwel de Statenvertaling en denkt bij ὑστερηματα

---

250) Vgl. F. Blass/A. Debrunner/F. Rehkopf, par. 231.
251) F. Mussner, S. 141.
252) Zo b.v. $\aleph^2$ 81. vg^{mss} sy^h; chr.
253) J.A.C. van Leeuwen, Komm., p. 179, denkt hierbij aan: 1) strijd voor de waarheid tegen Joden en Judaïsten; 2) strijd tegenover de Romeinse overheid.
254) W. Bauer, s.v., Sp. 144.
255) H.N. Ridderbos, Comm., p. 157. Bedoeld is J. Kremer, Was an den Leiden Christi noch mangelt. Eine Interpretationsgeschichte und exegetische Untersuchung zu Kol. 1,24b (in: Bonner Biblische Beiträge), 1956.
C.F.D. Moule, p. 79, vermoedt dat ὑστερημα evenals πληρωμα een terminus technicus is, die door de dwaalleraars werd gebruikt.
256) J.A.C. van Leeuwen, Komm., p. 178.
257) W. Bauer, s.v., Sp. 1679: "Mangel".

aan "overblijfselen", "resten" van de verdrukkingen van Christus, die te vervullen zijn. De apostel verheugt zich nu, omdat er "nog maar" een rest is (258).

Het woord θλιψις wordt algemeen vertaald met "verdrukking" (259). Schlier (260) noemt drie karakteristieken van het gebruik van θλιψις in het Nieuwe Testament:
1) θλιψις is niet te scheiden van het christelijke leven in deze wereld;
2) θλιψις is de aanduiding van het lijden van Christus (261) (identiek met de uitdrukking παθηματα του χριστου);
3) θλιψις heeft een eschatologisch karakter: het is de verdrukking met het oog op het komende einde, de voorbode, de weeën van de naderende voleinding (zo reeds in rabbijnse literatuur) (262).

De genitief-verbinding θλιψεις του χριστου vormt in de exegese van dit vers een omstreden punt. Hoe kan Paulus zijn lijden verdrukkingen van Christus noemen?
Ridderbos geeft in zijn Commentaar (263) een overzicht van de mogelijkheden en moeilijkheden:
1) genitivus auctoris of objectivus: Paulus' lijden is lijden "om Christus' wil", "door Christus mij opgelegd" (264).
2) genitivus qualitatis: het door Christus gekwalificeerde lijden van Paulus; genitivus mysticus: geeft een vereniging of versmelting aan van het lijden van Paulus met dat van Christus (265).
3) genitivus subjectivus: hier gaat het om de verheerlijkte Christus, het Hoofd der kerk; krachtens de gemeenschap tussen Christus, het Hoofd, en de kerk als zijn lichaam is het lijden van de laatste ook als θλιψεις του χριστου aan te duiden (266).
4) genitivus subjectivus: in de eerste plaats duidt het het lijden aan van de "historische Christus", maar vervolgens ook dat van zijn plaatsbeklederS. Het historische lijden van Christus is dan nog niet zijn gehele lijden, in Christus' plaatsbeklederS vindt nog een aanvulling plaats van het ontbrekende (267).

Het blijft voor mij moeilijk een verantwoorde keuze te maken. Paulus' bedoeling is duidelijk. Met de uitdrukking "verdrukkingen van Christus" wil hij aangeven, dat zijn lijden van hetzelfde soort is als de verdrukkingen, die Christus heeft moeten ondergaan. Hiervoor pleit m.i. het volgende ἐν τῃ σαρκι μου.

---

258) J.E. Uitman, p. 43.
259) W. Bauer, s.v., Sp. 715f.: "Bedrückung", "Bedrängnis", "Drangsal". Vgl. H. Schlier, s.v., in: TDNT III, p. 139-148, m.n. 143f. en R. Schippers, s.v., in: TBL I, p. 61-64.
260) H. Schlier, s.v., in: TDNT III, p. 144.
261) Vgl. C.F.D. Moule, p. 77: "θλιψις is nowhere in the NT demonstrably used of the actual sufferings of Jesus on the cross or in his ministry.". Evenzo R. Yates, p. 89(d).
262) Zo b.v. A. Richardson, p. 29; M.R. van den Berg, p. 28, E. Lohmeyer, S. 78f. Vgl. H.N. Ridderbos, Comm., p. 159.
263) H.N. Ridderbos, Comm., p. 157v. Vgl. W. Hendriksen, p. 97, note 66; K. Staab, S. 84-87.
264) Zo b.v. P. Ewald, S. 342; J.A.C. van Leeuwen, Komm., p. 178; E. Schweizer, S. 85.
265) Zo b.v. E. Smilde, in: BmK 8, p. 267, aant. 2; F. Mussner, S. 42.
266) Zo b.v. J. Calvin, S. 302; F.F. Bruce, p. 216.
267) Zo H.N. Ridderbos zelf, Comm., p. 158.

In ieder geval bedoelt Paulus niet, dat Christus' lijden en verzoeningsdood voor de mensheid onvoldoende zou zijn geweest. Zijn verzoeningswerk behoeft geen aanvulling. Wel is er een lijden van Christus overgebleven voor zijn dienaren, met name Paulus: de verdrukkingen (268).
Te denken is, dat in de dienst (διακονια) van Christus zijn dienaren geroepen zijn ook lijden te ondergaan. Verdrukkingen zijn een deel van de dienst van Christus' dienaren, zoals het ook een deel van Christus' dienen op aarde is geweest.

De toevoeging ἐν τῃ σαρκι μου geeft aan, dat Paulus die verdrukkingen van Christus lichamelijk ondergaat. Het zijn uiterlijke beproevingen. Aan den lijve ondervindt hij wat het betekent een διακονος van de gemeente (vs. 25) te zijn.
Σαρξ heeft hier de betekenis van tijdelijk, vergankelijk lichaam (269) (vgl. Gal. 4,13; 2 Kor. 4,10.11; 2 Kor. 12,7) of bestaanswijze. De prepositie ἐν heeft hier lokale betekenis en de genitivus μου verwijst weer naar de apostel zélf.

Paulus' lichamelijk lijden is lijden ὑπερ ὑμων, nl. ὑπερ του σωματου αὐτου: ὁ ἐστιν ἡ ἐκκλησια. Ten behoeve, ten bate van het lichaam van Christus moet Paulus dit lijden ondergaan.
Met Ridderbos is te zeggen, dat ook hier sterk de gemeenschapsgedachte op de voorgrond staat: "Enerzijds tussen Christus en zijn apostel, anderzijds tussen Christus en zijn gemeente" (270).

De bijstelling ὁ ἐστιν ἡ ἐκκλησια is, evenals in vers 18a, een nadere verklaring van σωματος: het lichaam van Christus, de kerk.

25 Van die wereldomvattende en eeuwendurende ἐκκλησια noemt Paulus zich opnieuw een διακονος (vgl. vers 23): ἡς ἐγενομην ἐγω διακονος.
Deze zin vormt een relatieve aansluiting; het ἡς ziet terug op ἡ ἐκκλησια in het voorafgaande vers.
Opvallend is de gelijke constructie, die ook in het laatste deel van vers 23 reeds werd gebruikt. In vers 23 evenwel noemt Paulus zich een dienaar van het evangelie (το εὐαγγελιον), hier in vers 25 weet Paulus zich geroepen tot dienaar van de kerk (ἡ ἐκκλησια). Deze laatste benaming komt verder in het Nieuwe Testament niet voor. Bouman speculeert, dat dit een uitvloeisel zou zijn van de in de brief aan de Kolossenzen doorbrekende nieuwe opvatting over de kerk.

Paulus is dienaar van de kerk geworden (ἐγενομην), κατα την οἰκονομιαν του θεου. Paulus bekrachtigt hiermee zijn apostolisch gezag, dat gegrond is op zijn roeping tot God.
Het woord οἰκονομια kan hier twee betekenissen hebben:
1) Verwaltung, Ambt (vgl. 1 Kor. 9,17; Ef. 3,2);
2) Einrichtung, (Heils-)Ordnung, (Heils-)Plan (vgl. Ef. 1,10; 3,9 (271).
Hier zullen we stellig niet moeten denken aan de betekenis van

---

268) F. Mussner, S. 142, denkt bij θλιψις met name aan "Zeugnisleiden in der Verfolgung". Vgl. evenzo G. Bouman, p. 65.
269) Vgl. H.N. Ridderbos, Paulus, p. 97v; Idem, Comm., p. 159.
270) H.N. Ridderbos, Comm., p. 157 en 159.
271) W. Bauer, s.v., Sp. 1107f.

heilsplan of heilsorde (272); veeleer wijst de constructie met δοθεισαν op de tweede betekenis, nl. die van ambt, bediening, administratie, opdracht (273). Keulers wijst erop, dat de οἰκονομος, de huisbeheerder, de belangen van zijn meester moet behartigen. Hij draagt de verantwoordelijkheid van het beheer der goddelijke genadeschatten. De οἰκονομος heeft tot taak het uitdelen van het mysterie, dat nu geopenbaard is (vers 26) (274).

Dit ambt, dat Paulus mag bekleden is een goddelijk ambt (οἰκονομια του θεου), een ambt, dat hem van Godswege werd verleend: την δοθεισαν μοι.
Δοθεισαν is het part.aor.pass. van δουναι. Paulus wil hiermee uitdrukken, dat het Gods genade is, die hem dit ambt, deze bediening, heeft verleend (275).
De woorden εἰς ὑμας geven aan, dat Paulus dit ambt is verleend "met betrekking tot", "met het oog op" de lezers, nl. heiden-christenen (vgl. ἐθνη in vers 27) waarvan hier de Kolossenzen als concreet voorbeeld worden aangesproken. Deze woorden εἰς ὑμας kunnen zowel verbonden worden met het volgende πληρωσαι (276) als met het voorafgaande δοθεισαν (277). Op grond van het feit dat in Ef. 3,2 dezelfde uitdrukking voorkomt, is de voorkeur te geven aan de verbinding met δοθεισαν.

Paulus' οἰκονομια wordt nader omschreven door de woorden πληρωσαι τον λογον του θεου.
De inf.aor. πληρωσαι heeft hier, aldus Bauer, de betekenis van "etw. noch Unvollkommenes zur Vollendung bringen" (278).
Keulers wil vertalen met: "tot volle ontwikkeling brengen"; hij denkt hierbij enerzijds aan de uitbreiding der Kerk, anderzijds aan versterking van het geloofsleven (279).
Bouman geeft πληρωσαι weer met "tot volwassenheid laten komen" (280), terwijl Calvijn het heeft over "Wirksamwerden des Wortes Gottes" (281).
Terecht merkt m.i. Smilde (282) op, dat Paulus met πληρωσαι τον λογον του θεου niet alleen bedoelt aan te geven de uitbreiding van het evangelie (vs. 23) tot aan de uiteinden der aarde (vgl. Rom. 15,19) (283), maar ook het tot zijn volle recht laten komen van dat evangelie, nl. als boodschap van heil (284).

De uitdrukking ὁ λογος του θεου is de aanduiding voor het evangelie (vgl. vers 23) van Christus. Ὁ λογος is identiek met het evangelie aangaande Jezus Christus. Pop karakteriseert als volgt

---

272) Zo b.v. E. Lohmeyer, S. 80; J. Keulers, p. 23; A. Schlatter, S. 266; Statenvertaling.
273) Zo b.v. C.F.D. Moule, p. 80; G. Bouman, p. 67; E. Schweizer, S. 86; H.N. Ridderbos, p. 160; Vertaling NBG.
274) J. Keulers, p. 22. Vgl. evenzo J.A.C. van Leeuwen, p. 180; E. Smilde, in: BmK 8, p. 267, aant. 4.
275) Vgl. E. Schweizer, S. 86.
276) Zo b.v. M. Dibelius/H. Greeven, S. 24; P. Ewald, S. 347.
277) Zo b.v. F.F. Bruce, p. 217; J.A.C. van Leeuwen, p. 180; H.N. Ridderbos, p. 160.
278) W. Bauer, s.v., Sp. 1331.
279) J. Keulers, p. 22.
280) G. Bouman, p. 67.
281) J. Calvin, S. 304.
282) E. Smilde, in: BmK 8, p. 267, aant. 5.
283) Zo b.v. W. Bauer, Sp. 1331; E. Schweizer, S. 86; F.F. Bruce, p. 217.
284) Zo b.v. H.N. Ridderbos, Comm., p. 159.

het Woord: Dit woord is Gods Woord; "d.w.z. het komt van Hem vandaan, door zijn autoriteit gedekt, is zijn geschenk." (285). Goppelt merkt op dat "das Wort" in het algemeen oerchristelijk spraakgebruik de terminus technicus was voor de boodschap van Christus (vgl. b.v. 1 Kor. 14,36; 2 Kor. 2,12; 4,2; 1 Thess. 1,5) (286).

26 In vers 26 geeft de apostel Paulus een nadere omschrijving van de woorden ὁ λογος του θεου.
Het Woord van God, dat Christus tot inhoud heeft, wordt aangeduid als το μυστηριον (vgl. Kol. 1,27 en 2,2 en 4,3).
Μυστηριον (287) is hier niet bedoeld in de zin van "geheimleer", een geheime rite of ceremonie, die slechts meegedeeld werd aan een groep van ingewijden, zoals in de mysterie-cultus het geval was (288).
Ook zullen wij μυστηριον niet moeten beperken tot "die kosmische Herrlichkeit des Christus, die verborgen war bis zu seiner Erhöhung." (289).
Met de meerderheid der exegeten is bij μυστηριον hier te denken aan wat in het goddelijk raadsplan bestond (290), het heilsgeheim (291) van God.
"The μυστηριον is God's pre-temporal counsal which is hidden from the world but revealed to the spiritual." (292)
Duidelijk is aangetoond dat μυστηριον een eschatologisch karakter draagt. Het is datgene wat nog niet geopenbaard is en wat nog niet verschenen is, "wat nog in de raad Gods bestaat en zich nog niet als vervulling daarvan in de geschiedenis heeft gerealiseerd." (293).

Van dit heilsmysterie wordt vervolgens gezegd, dat het een μυστηριον was το ἀποκεκρυμμενον ἀπο των αἰωνων και ἀπο των γενεων. Het part.perf.pass. van ἀποκρυπτειν heeft de betekenis "verborgen", "geheim gehouden" (294).
"Het gaat niet om het geheim houden van tijdlozen waarheden, maar om het (nog) niet gerealiseerd zijn van Gods raad." (295)
Het voorzetsel ἀπο- heeft hier de betekenis van een tijdsbepaling: sinds, sedert (296).
Sinds αἰωνες: eeuwen, wereldtijden (297) en sedert γενεαι: geslachten (298) is dit heilsmysterie verborgen gebleven (299).

---

285) F.J. Pop, s.v., p. 584.
286) L. Goppelt, S. 633.
287) Vgl. W. Bauer, Sp. 1048ff.; G. Bornkamm, s.v., in: TDNT IV, m.n. p. 817-824.
288) Vgl. G. Bornkamm, s.v., in: TDNT IV, p. 820; C.F.D. Moule, p. 81f.
289) Zo M. Dibelius/H. Greeven, S. 24.
290) Zo b.v. H.N. Ridderbos, Comm., p. 160.
291) Zo b.v. G. Bouman, p. 68; E. Smilde, in: BmK 8, p. 267.
292) G. Bornkamm, s.v., in: TDNT IV, p. 820.
293) H.N. Ridderbos, Paulus, p. 43. Vgl. Idem, Comm., aan de Romeinen, p. 353.
294) Zo W. Bauer, s.v., Sp. 185.
295) H.N. Ridderbos, Comm., p. 160.
296) Zo b.v. F.F. Bruce, p. 218, note 169; C.F.D. Moule, p. 82; H.N. Ridderbos, Comm., p. 160. Vgl. J.A.C. van Leeuwen, Komm., p. 180.
297) Zo W. Bauer, s.v., Sp. 53ff.
298) Zo W. Bauer, s.v., Sp. 309f.
299) M. Dibelius/H. Greeven, S. 24, denken bij αἰωνες en γενεαι aan ""Mächten" dieser Welt" (vgl. 1 Kor. 2,7v.).

Lange tijdperken en talloze geslachten gingen voorbij, voordat het μυστηριον geopenbaard (ἐφανερωθη) werd.

Het laatste gedeelte van dit vers vormt een sterke tegenstelling met het voorafgaande. Heden (νυν δε) staat tegenover verleden; openbaring tegenover verborgenheid.
Het νυν δε geeft "de met Christus ingegane nieuwe bedeling aan" (300). Het mysterie dat eeuwenlang verborgen was, is nu geopenbaard (301). Het werkwoord φανερουν betekent openbaar maken, bekend maken. De passieve vorm kan als betekenissen hebben: zichtbaar worden, bekend worden, zich openbaren (302). Wat God in Zijn raadsbesluit heeft besloten, wordt nu geopenbaard. Zimmermann (303) merkt op dat φανερουν twee momenten in zich heeft. Allereerst geeft het aan, dat wat tot dusverre verborgen was, nu openbaar geworden is (vgl. Rom. 3,21; 16,26; 1 Petr. 1,20; 1 Joh. 1,2). Vervolgens geschiedt dat openbaar worden om wille van de mensen (vgl. Rom. 16,26; 1 Petr. 1,20; 1 Joh. 1,2).

Dat niet aan iedereen dit heilsmysterie wordt geopenbaard, volgt uit de toevoeging: τοις ἁγιοις αὐτου. Slechts de geheiligden, de gelovigen, de gemeenteleden, de christenen, verstaan dit heilsmysterie. Voor velen blijft dit een verborgenheid.
De aanduiding οἱ ἁγιοι als aanduiding voor de gemeente, is reeds te vinden in het Oude Testament (304). "Van ouds was het een qualificatie van Israël, welke overgebracht wordt op de Christelijke gemeente." (305). Uit de volgende verzen blijkt dat Paulus hier de gelovigen, uit Joden en heidenen (vgl. 1,2 en 12) op het oog heeft.

Paulus' διακονια heeft zowel bestaan in het ondergaan van lijden en verdrukkingen (vs. 24), als in het verkondigen (καταγγελλειν) onder de heidenen (ἐν τοις ἐθνεσιν) van de heerlijkheid van dit geheimenis (ἡ δοξη του μυστηριου τουτου), dat als inhoud heeft Christus (vs. 27v.).

Hiermee zijn we nu aan het eind gekomen van de opdracht om Kolossenzen 1,15-26 te exegetiseren. Het heeft veel tijd en inspanning gekost om vat te krijgen op dit gedeelte en om een redelijke exegese op papier te zetten. Toch heb ik me met plezier verdiept in dit moeilijke, maar interessante schriftgedeelte, waarin heel de christologie en soteriologie van het Nieuwe Testament is samengevat.

Apeldoorn, 15 juli 1980.

---

300) Zo H.N. Ridderbos, Comm., p. 161.
301) De zin vormt een anakoloet. Vgl. voor de voortzetting van het participium (ἀποκεκρυμμενον) door een verbum finitum (ἐφανερωθη): F. Blass/A. Debrunner/F. Rehkopf, par. 468,3.
302) Zo W. Bauer, s.v., Sp. 1686f.
303) H. Zimmermann, S. 209.
304) E. Lohmeyer, S. 82, denkt bij ἁγιου aan "Geister- und Engelmächten, sie sind ja die vornehmsten Glieder des "Leibes", dessen Haupt Christus ist.".
305) H.N. Ridderbos, Comm., p. 161.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

a. Commentaren

- M.R. van den Berg, De brief aan de Colossenzen; christen zijn uit één stuk. Amsterdam 1980^{2} (Zicht op de Bijbel 1).
- W. de Boor, Die Briefe des Paulus an die Philipper und and die Kolosser. Wuppertal 1957 (WSB).
- G. Bouman, De brieven van Paulus aan de Kolossenzen en aan Filemon. Roermond 1972 (Het N.T. - ed. Romen).
- Joh. Calvin, Auslegung der kleinen Paulinischen Briefe. Neukirchen 1963 (Ausgabe O. Weber).
- H. Conzelmann, Der Brief an die Kolosser. Göttingen 1976^{13} (NTD 8).
- M. Dibelius/H. Greeven, An die Kolosser, Epheser, an Philemon. Tübingen 1953^{3} (HzNT 12).
- P. Ewald, Die Briefe des Paulus an die Epheser, Kolosser und Philemon. Leipzig 1910^{2} (KNT).
- W. Hendriksen, A commentary on Colossians and Philemon. London 1971 (NTC).
- Jos. Keulers, De brieven van Paulus II. Roermond/Maaseik 1954 (BNT VI, 2).
- J.A.C. van Leeuwen, Paulus' zendbrieven aan Efese, Colosse, Filémon en Thessalonika. Amsterdam 1926 (Kommentaar Bottenburg).
- J.A.C. van Leeuwen, De brief aan de Colossenzen. Kampen 1966^{3} (KV).
- E. Lohmeyer, Die Briefe an die Philipper, an die Kolosser und an Philemon. Göttingen 1954^{9} (KEK 9).
- H.A.W. Meyer, Brief an die Kolosser und an Philemon. Göttingen 1848 (KEK 9).
- C.F.D. Moule, The Epistles to the Colossians and to Philemon. Cambridge 1975^{5} (CGTC).
- H.M. van Nes, Paulus' brieven aan Galaten-Filemon. Groningen/ Den Haag 1919 (TU).
- H.N. Ridderbos, Aan de Kolossenzen (samen met F.W. Grosheide, Aan de Efeziërs). Kampen 1960 (CNT).
- A. Schlatter, Die Briefe an die Galater, Epheser, Kolosser und Philemon. Stuttgart 1949.
- E. Schweizer, Der Brief an die Kolosser. Zürich/Neukirchen 1976 (EKK).
- E.K. Simpson and F.F. Bruce, Commentary on the Epistles to the Ephesians and the Colossians. Grand Rapids 1975^{8} (NIC).
- E. Smilde, Aan de Epheziërs, de Philippenzen, de Colossenzen en de Thessalonicenzen, in: Bijbel met Kanttekeningen 8. Baarn z.j.^{2} (BmK 8).
- K. Staab/J. Freundorfer, Die Thessalonickerbriefe; Die Gefangenschaftsbriefe und die Pastoralbriefe. Regensburg 1965^{4} (RNT 7, 1).

- H.L. Strack/P. Billerbeck, Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrash, Band III. München MCMLIV^2.
- J.E. Uitman, Christus het Hoofd; De brief aan de Colossenzen. Nijkerk 1955 (PNT).
- J. de Zwaan, Colossenzen, in: Commentaar op de Heilige Schrift. Amsterdam z.j.

b. Tekstuitgave

Nestle-Aland, Novum Testamentum Graece. Stuttgart 1971^{25}, 1979^{26}.

c. Lexicons

- W. Bauer, Griechisch-Deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur. Berlin/New York 1971^5.
- L. Coenen/E. Beyrenther/H. Bietenhard, Theologisches Begriffslexikon zum Neuen Testament I/II. Wuppertal 1977^4 (TBL).
- H. Fries, Handbuch theologischer Grundbegriffe I/II. München 1962 (HTG).
- G. Kittel/G. Friedrich, Theological Dictionary of the New Testament I-X. Grand Rapids, Michigan 1976^7-1977^2 (TDNT).
- F.J. Pop, Bijbelse woorden en hun geheim. 's-Gravenhage 1972^3.

d. Grammatica's

- F. Blass/A. Debrunner/F. Rehkopf, Grammatik des neutestamentlichen Griechisch. Göttingen 1975^{14}.
- J. Schuringa, Korte Griekse grammatica. Groningen 1970^2.

e. Handboeken

- F.D. Bruner, A Theology of the Holy Spirit. London/Sydney/Auckland/Toronto 1970.
- R. Bultmann, Theologie des Neuen Testaments, Tübingen 1958^3.
- H. Conzelmann/A. Lindemann, Arbeitsbuch zum N.T. Tübingen 1979^4 (UTB 52).
- W.D. Davies, Paul and Rabbinic Judaism. Some Rabbinic Elements in Pauline Theology. London 1977^7.
- L. Goppelt, Theologie des Neuen Testaments. Göttingen 1978^3 (UTB 850).
- D. Guthrie, New Testament Introduction. London 1975^5.
- W.G. Kümmel, Die Theologie des Neuen Testaments nach seinen Hauptzeugen. Göttingen 1976^3.
- G.E. Ladd, A Theology of the New Testament. Grand Rapids, Michigan 1975^2.
- A. Richardson, An introduction to the Theology of the New Testament. London 1966^3.

- H.N. Ridderbos, Paulus; ontwerp van zijn theologie. Kampen 1978[4].
- A. Schlatter, Die Theologie des Neuen Testaments, Zweiter Teil. Stuttgart 1910.
- G. Sevenster, De Christologie van het Nieuwe Testament. Amsterdam 1946.
- A. Vögtle, Das Neue Testament und die Zukunft des Kosmos. Düsseldorf 1970.
- A. Wikenhauser/J. Schmid, Einleitung in das Neue Testament. Freiburg-Basel-Wien 1973[6].
- H. Zimmermann, Neutestamentliche Methodenlehre. Stuttgart 1970[3].

f. Speciaalstudies

- R. Deichgräber, Gotteshymnus und Christushymnus in der frühen Christenheit. Untersuchungen zu Form, Sprache und Stil der frühchristlichen Hymnen. Göttingen 1967.
- J. Jervell, Imago Dei. Gen. 1,26f. im Spätjudentum, in der Gnosis und in den paulinischen Briefen. Göttingen 1960.
- F. Mussner, Christus das All und die Kirche. Studien zur Theologie des Epheserbriefes. Trier 1968[2].
- J.T. Sanders, The New Testament Christological Hymns. Their historical religious background. Cambridge 1971. M.n. p. 75-87.

g. Artikelen

- R.S. Barbour, Salvation and Cosmology: The setting of the Epistle to the Colossians, in: Scottish Journal of Theology, Edinburgh/London 1967, Vol. 20, No. 3, p. 257-271.
- John Coutts, The relationship of Ephesians and Colossians, in: New Test. Stud., Vol. IV, Cambridge 1958, p. 201-207.
- F.B. Craddock, 'All Things in Him': A critical note on Col. I. 15-20, in: New Test. Stud. 12, Cambridge 1966, p. 78-80.
- W. Foerster, Die Irrlehrer des Kolosserbriefes, in: Studia Biblica et Semitica, Wageningen MCMLXVI, S. 71-80.
- E. Käsemann, Eine urchristliche Taufliturgie, in: Exegetische Versuche und Besinnungen, Erster Band, Göttingen 1965[4], S. 34-51.
- H. Langkammer, Die Einwohnung der "absoluten Seinsfülle" in Christus, Bemerkungen zu Kol. 1,19, in: Biblische Zeitschrift, Paderborn 1968, S. 258-263.
- E. Lohse, Christologie und Ethik im Kolosserbrief, in: Apophoreta, Festschrift für Ernst Haenchen. Berlin 1964, S. 157-168.
- E. Lohse, Christusherrschaft und Kirche im Kolosserbrief, in: New Test. Stud., Vol. XI, 1964-65, Cambridge 1965, p. 203-216.
- E. Lohse, Pauline Theology in the Letter to the Colossians, in: New Test. Stud., Vol. XVI, 1969-70, Cambridge 1969, p. 211-220.

- R.P. Martin, An early christian hymn (Col. 1:15-20), in: The Evangelical Quarterly, Vol. XXXVI, Exeter, Devon 1964, p. 195-205.
- E. Percy, Der Leib Christi (Σωμα Χριστου) in den paulinischen Homologumena and Antilegomena. Lund/Leipzig 1942.
- E.P. Sanders, Literary Dependance in Colossians, in: Journal of Biblical Literature, Vol. LXXXV, Philadelphia 1966, p. 28-45.
- E. Schweizer, Die Kirche als Leib Christi in den paulinischen Antilegomena, in: Neotestamentica, Zürich/Stuttgart 1963, S. 293-316.
- R. Yates, A note on Colossians 1:24, in: The Evangelical Quarterly, Vol. XLII, no. 2, Exeter, Devon 1970, p. 88-92.

f. Overige literatuur

- Th. Delleman, Vier brieven, één evangelie. Paulus'brieven aan de Galaten, Filippenzen, Colossenzen en Filemon. I. Kernwoorden - Inleiding; II. Verklaring. Aalten z.j., (Sermo-reeks 2 en 3).

15 Ὃς ἐστιν εἰκων του θεου του ἀορατου,
Hij is het Beeld van de onzichtbare God,

πρωτοτοκος πασης κτισεως,
de Eerstgeborene van alle schepsel.

16 ὁτι ἐν αὐτῳ ἐκτισθη
Want in Hem werden geschapen

τα παντα ἐν τοις οὐρανοις και ἐπι της γης,
alle dingen in de hemelen en op de aarde,

τα ὁρατα και τα ἀορατα
de zichtbare en de onzichtbare dingen,

εἰτε θρονοι εἰτε κυριοτητες
zowel tronen als heerschappijen,

εἰτε ἀρχαι εἰτε ἐξουσιαι·
zowel overheden als machten.

τα παντα δι' αὐτου και εἰς αὐτου ἐκτισται·
Alle dingen werden door Hem en tot Hem geschapen.

17 και αὐτος ἐστιν προ παντων
En Hij is voor alles

και τα παντα ἐν αὐτῳ συνεστηκεν,
en alle dingen hebben in Hem hun bestaan;

18 και αὐτος ἐστιν ἡ κεφαλη του σωματος
en Hij is het Hoofd van het lichaam

της ἐκκλησιας·
de kerk.

ὁς ἐστιν ἀρχη,
Hij is het Begin,

πρωτοτοκος ἐκ των νεκρων,
de Eerstgeborene uit de doden,

ἱνα γενηται ἐν πασιν αὐτος πρωτευων,
zodat Hij in ieder opzicht de Eerste is geworden,

19 ὁτι ἐν αὐτῳ εὐδοκησεν παν το πληρωμα κατοικησαι
want in Hem heeft (God) het goed gedacht de gehele volheid woning te maken

20 και δι' αὐτου ἀποκαταλλαξαι τα παντα εἰς αὐτον,
en door Hem alle dingen weer te verzoenen tot Hem,

εἰρηνοποιησας δια του αἱματος του σταυρου αὐτου,
vrede gemaakt hebbende door het bloed van zijn kruis

δι' αὐτου
door Hem,

εἰτε τα ἐπι της γης εἰτε τα ἐν τοις οὐρανοις.
zowel de dingen op de aarde als de dingen in de hemelen.

21 Και ὑμας
Ook jullie,

ποτε ὀντας ἀπηλλοτριωμενους
die eens vervreemd waren

και ἐχθρους τῃ διανοιᾳ ἐν τοις ἐργοις τοις πονηροις,
en vijandig gezind blijkens de slechte werken;

22 νυνι δε ἀποκατηλλαξεν
nu echter weer verzoend

ἐν τῳ σωματι της σαρκος αὐτου δια του θανατου,
in het lichaam van zijn vlees door de dood;

παραστησαι ὑμας ἁγιους και ἀμωμους
om jullie te stellen heilig en onbesmet

και ἀνεγκλητους κατενωπιον αὐτου,
en onberispelijk voor Hem;

23 εἰ γε ἐπιμενετε τῃ πιστει
indien jullie blijven in het geloof,

τεθεμελιωμενοι και ἑδραιοι και μη μετακινουμενοι
gefundeerd en standvastig en niet latende afbrengen

ἀπο της ἐλπιδος του εὐαγγελιου
van de hoop van het evangelie,

οὐ ἠκουσατε, του κηρυχθεντος
dat jullie hebben gehoord, dat geproclameerd is

ἐν πασῃ κτισει τῃ ὑπο τον οὐρανον,
in de gehele schepping onder de hemel,

οὐ ἐγενομην ἐγω Παυλος διακονος.
waarvan ik, Paulus, een dienaar ben geworden.

24 Νυν χαιρω ἐν τοις παθημασιν ὑπερ ὑμων
Ny ben ik blij in het lijden voor jullie

και ἀνταναπληρω τα ὑστερηματα των θλιψεων του Χριστου
en ik vul aan het ontbrekende van de verdrukkingen van Christus

ἐν τῃ σαρκι μου ὑπερ του σωματος αὐτου,
in mijn vlees, voor zijn lichaam,

ὁ ἐστιν ἡ ἐκκλησια,
wat is de kerk,

25 ἡς ἐγενομην ἐγω διακονος
waarvan ik een dienaar ben geworden

κατα την οἰκονομιαν του θεου
overeenkomstig de bediening van God,

την δοθεισαν μου εἰς ὑμας
die mij is gegeven met het oog op jullie

πληρωσαι τον λογον του θεου,
om te vervullen het woord van God,

26 το μυστηριον
het mysterie,

το ἀποκεκρυμμενον ἀπο των αἰωνων και ἀπο των γενεων -
dat verborgen was sedert eeuwen en sedert geslachten,

νυν δε ἐφανερωθη τοις ἁγιοις αὐτου,
maar nu is geopenbaard aan zijn heiligen.

E.P. Sanders, Literary Dependance in Colossians, in: Journal of Biblical Literature, Vol. LXXXV, Philadelphia 1966, p. 28-45.

1. Col 1 15–16; cf. (1) II Cor 4 4; (2) Rom 1 20; (3) I Cor 8 5–6; (4) Rom 11 36

ος εστιν εικων του θεου του αορατου, πρωτοτοκος πασης κτισεως, 16 οτι εν αυτω εκτισθη τα παντα [τα] εν τοις ουρανοις και [τα] επι της γης . . . τα παντα δι αυτου και εις αυτον εκτισται·	(1) ος εστιν εικων του θεου (2) τα γαρ αορατα αυτου απο κτισεως (3) ειτε εν ουρανω ειτε επι γης . . . 6 . . . θεος . . . εξ ου τα παντα και ημεις εις αυτον [και IX] δι ου τα παντα και ημεις δι αυτου.	(4) εξ αυτου και δι αυτου και εις αυτον τα παντα

2. Col 1 20–22a; cf. (1) II Cor 5 18; (2) I Cor 8 5; (3) Rom 5 10

και δι αυτου αποκαταλλαξαι τα παντα εις αυτον, ειρηνοποιησας δια του αιματος του σταυρου αυτου . . . ειτε τα επι της γης ειτε τα εν τοις ουρανοις. 21 και υμας ποτε οντας απηλλοτριωμενους και εχθρους τη διανοια εν τοις εργοις τοις πονηροις, 22 νυνι δε αποκατηλλαξεν εν τω σωματι της σαρκος αυτου δια του θανατου . . .	(1) τα δε παντα εκ του θεου του καταλλαξαντος ημας εαυτω δια Χριστου (2) ειτε εν ουρανω ειτε επι γης (3) ει γαρ εχθροι οντες κατηλλαγημεν τω θεω δια του θανατου του υιου αυτου

3. Col 1 26–27; cf. (1) I Cor 2 7; (2) Rom 16 25–26; (3) Rom 9 23–24

. . . το μυστηριον το απο- κεκρυμμενον απο των αι- ωνων . . . νυν δε εφανε- ρωθη . . . 27 οις ηθελησεν ο θεος γνωρισαι τι το πλουτος της δοξης του μυστηριου τουτου εν τοις εθνεσιν	(1) αλλα λαλουμεν θεου σοφιαν εν μυστηριω, την αποκεκρυμμενην, ην . . . προ των αιωνων . . . . (3) και ινα γνωρισῃ τον πλουτον της δοξης αυτου . . . 24 και εκαλεσεν ημας . . . και εξ εθνων	(2) κατα αποκαλυψιν μυστηριου . . . φανερωθεντος δε νυν . . . κατ επιταγην του αιωνιου θεου . . . εις παντα τα εθνη γνωρισθεντος . . . .